

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

_____ Інна САВИЦЬКА

«__» _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри педагогіки (в.о.)

_____ Лідія ЧЕРЕДНИК

«__» _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма:

«Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. Олег ЄРЕСЬКО

Керівник магістерської роботи _____ к.п.н. Карина САФ'ЯН

Виконав: _____ Анна ПАНАСЕНКО

КИЇВ-2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

Д-р.пед.н., професор _____ Сопівник Р.В.

“ _____ ” _____ 20 ____ р.

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧУ

Анні Панасенко

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської роботи: «ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ». Затверджена наказом ректора НУБіП України від 25.11.2024 р. за № 2095 С.

Термін подання завершеної роботи на кафедру: 20.10.2025 р.

Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література відповідно до теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Схарактеризувати формування культури професійного спілкування педагогів як педагогічну проблему.
2. Визначити зміст і структуру поняття «культура професійного спілкування педагога».
3. З'ясувати сучасний стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти
4. Організувати та провести емпіричне дослідження проблеми.
5. Визначити педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти.
6. З'ясувати зміст, форми і засоби реалізації педагогічних умов

Дата видачі завдання: 20.10.2024 р.

Керівник магістерської роботи _____ К.Саф'ян

Завдання прийняв до виконання _____ А.Панасенко

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти».

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (52 одиниць, у тому числі іноземною мовою) та додатків (2). Загальний обсяг дорівнює 82 сторінки, містить 15 таблиць, 7 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *професійне спілкування, культура професійного спілкування, заклади вищої освіти, майбутні педагоги закладів вищої освіти.*

У першому розділі проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності культури професійного спілкування педагога, з'ясовано її місце у структурі професійної компетентності, уточнено зміст і структуру цього поняття. Визначено, що культура професійного спілкування є інтегрованим особистісно-професійним утворенням, яке включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-комунікативний та рефлексивний компоненти. З'ясовано педагогічні умови, що сприяють розвитку культури професійного спілкування, та обґрунтовано необхідність її цілеспрямованого формування у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

У другому розділі висвітлено організацію та методику проведення емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення рівнів сформованості культури професійного спілкування студентів педагогічних спеціальностей. Описано вибірку, методи діагностики, критерії та показники досліджуваного феномену.

Результати анкетування, тестування й спостереження засвідчили, що більшість студентів має середній або недостатній рівень розвитку культури професійного спілкування. Виявлено потребу у впровадженні системного педагогічного впливу, що поєднує навчальну, виховну та практичну діяльність

студентів. Результати емпіричного етапу стали підґрунтям для розроблення ефективних педагогічних умов формування досліджуваного явища.

У третьому розділі розроблено та науково обґрунтовано педагогічні умови формування культури професійного спілкування, серед яких: формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної комунікації; інтеграція комунікативної підготовки у зміст фахових дисциплін; застосування інтерактивних форм навчання (тренінгів, рольових ігор, дискусій, педагогічних практик); організація рефлексивної діяльності студентів.

Описано зміст, форми і засоби реалізації цих умов на прикладі досвіду НУБіП України. Доведено, що впровадження розробленої системи сприяє зростанню рівня комунікативної компетентності, мовленнєвої культури, етичної свідомості та професійної рефлексії майбутніх педагогів.

У загальних висновках підсумовано, що ефективне формування культури професійного спілкування можливе за умови створення гуманістично орієнтованого освітнього середовища, де поєднуються мотиваційні, когнітивні, діяльнісні та рефлексивні чинники, а педагогічна взаємодія будується на принципах партнерства, діалогу та взаємоповаги.

Результати дослідження апробовано у вигляді тез:

1. Панасенко Г., Чередник Л.М. Зміст та характеристика поняття «Культура професійного спілкування». *Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження професора Євгена ПЕТУХОВА)*: зб.матеріалів. Івано-Франківськ, 23-24 жовтня 2025 року.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
1.1. Формування культури професійного спілкування педагогів як педагогічні проблема.....	9
1.2. Зміст і структура поняття «культура професійного спілкування педагога»	15
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Сучасний стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	26
2.2. Організація та проведення дослідження.....	31
2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	35
Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
3.1. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти.....	56
3.2. Зміст, форми і засоби реалізації педагогічних умов.....	59
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Сучасна система вищої педагогічної освіти України перебуває у стані глибоких трансформацій, спрямованих на формування компетентного, культурно розвиненого, комунікативно грамотного фахівця, здатного до ефективної взаємодії у професійному середовищі. В умовах реформування освіти, розширення міжнародного освітнього простору та зростання ролі педагогічного спілкування як чинника професійного становлення, формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів набуває особливої актуальності.

Професійна культура спілкування є необхідною складовою педагогічної майстерності, оскільки визначає здатність педагога до конструктивної взаємодії з учнями, колегами, батьками, адміністрацією закладу освіти. Вона поєднує комунікативні, етичні, мовленнєві, психологічні та соціокультурні аспекти діяльності педагога. Від рівня сформованості цієї культури залежить ефективність освітнього процесу, атмосфера довіри в колективі, розвиток особистості здобувачів освіти.

Проблему культури професійного спілкування досліджували як українські (Н. Волкова, І. Зязюн, О. Пометун, Л. Крамущенко, Т. Левченко, Л. Савченко), так і зарубіжні науковці (К. Роджерс, Дж. Морено, Д. Гоулман, Г. Томас). Їхні праці доводять, що комунікативна компетентність і культура взаємодії є фундаментом педагогічної діяльності. Проте в сучасних умовах цифровізації, міжкультурного діалогу та зростання соціальної напруги питання формування культури спілкування майбутніх педагогів потребує нових підходів і педагогічних технологій.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки педагогів, які володіють високою культурою професійного спілкування, вміють ефективно організовувати комунікативну взаємодію в освітньому середовищі, здатні забезпечувати толерантність, партнерство й етичність у педагогічній діяльності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні, розробленні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Задля реалізації мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. Схарактеризувати формування культури професійного спілкування педагогів як педагогічну проблему.
2. Визначити зміст і структуру поняття «культура професійного спілкування педагога».
3. З'ясувати сучасний стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти
4. Організувати та провести емпіричне дослідження проблеми.
5. Визначити педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти.
6. З'ясувати зміст, форми і засоби реалізації педагогічних умов

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови, зміст, форми та методи формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, порівняння, узагальнення, моделювання; емпіричні: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, самооцінка, аналіз результатів діяльності студентів; експериментальні: констатувальний та формувальний експерименти; статистичні: кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні сутності поняття «культура професійного спілкування педагога» як інтегративної професійно-особистісної якості; визначенні структурних компонентів культури спілкування (когнітивного, емоційно-ціннісного, комунікативно-діяльнісного); розробленні та обґрунтуванні педагогічних умов ефективного

формування культури професійного спілкування у процесі підготовки майбутніх педагогів.

Практична значущість роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у:

- освітньому процесі закладів вищої освіти для вдосконалення комунікативної підготовки студентів;
- підвищенні кваліфікації педагогічних працівників;
- розробленні спецкурсів, тренінгів та методичних рекомендацій з формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Структура дослідження: робота складається з вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить сторінок, список джерел налічує одиниць. У роботі використано таблиць, рисунків, у тому числі діаграм.

Результати дослідження апробовано у вигляді тез:

2. Панасенко Г., Чередник Л.М. Зміст та характеристика поняття «Культура професійного спілкування». *Особистість і соціум (до 100-річчя з дня народження професора Євгена ПЕТУХОВА)*: зб.матеріалів. Івано-Франківськ, 23-24 жовтня 2025 року.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Формування культури професійного спілкування педагогів як педагогічна проблема

Проблема формування комунікативної культури особистості є предметом дослідження філософських, психологічних і педагогічних наук. Так, праці вчених присвячені розумінню окремих сторін професійно-педагогічної культури: методологічної (І. Ісаєв, В. Сластьонін та ін.), морально-етичної (Е. Гришин та ін.), комунікативної (В. Грехнев, І. Комарова, А. Мудрик, І. Тимченко та ін.).

Формування культури професійного спілкування педагогів сьогодні розглядається як один із стратегічних напрямів розвитку педагогічної майстерності. «Культура професійного спілкування» — це інтегральна якість педагогічної особистості, що проявляється через усвідомлене володіння комунікативними, етичними, мовними, соціально-психологічними складниками взаємодії з учнями, колегами, батьками та громадою. Так, у дослідженні Зінченко С. В., Веселівського Р.Б. та Сукача Ю.Г. (2015) виділено, що культура спілкування майбутніх педагогів є невід'ємною складовою педагогічної культури загалом і передбачає розвиток специфічних знань, умінь і навичок [20]. У зарубіжному контексті, наприклад, дослідження Шишової Є.О. (2015) вказує, що комунікативна культура вчителя у змішаному та міжкультурному середовищі виступає як ключовий чинник професійної компетентності.

Значення культури професійного спілкування полягає в тому, що вона забезпечує:

- якісну організацію освітнього процесу;
- створення атмосфери довіри, взаєморозуміння й толерантності;

- підвищення ефективності педагогічної взаємодії та результативності навчання;
- розвиток професійного іміджу педагога та його соціальної відповідальності.

Сучасні науковці розглядають спілкування як різновид професійної діяльності, її необхідний компонент. У дослідженнях і вітчизняних, і зарубіжних учених найбільш детально описано ділове, професійне, зокрема педагогічне, спілкування. Спрямованість цих досліджень практична, яка має на меті досягти ефективності в професійній діяльності [6].

У сучасному освітньому просторі культура професійного спілкування педагога посідає центральне місце серед чинників, що визначають ефективність педагогічної діяльності. Професійна взаємодія викладача зі студентами, колегами та батьками передбачає не лише передачу знань, а й створення сприятливого комунікативного середовища, заснованого на повазі, етиці, толерантності та емпатії.

Актуальність проблеми зумовлена низкою причин:

- зміною парадигми освіти — від знаннєвої до компетентнісної, у центрі якої перебуває особистість здобувача освіти;
- зростанням вимог до педагогічної комунікації у зв'язку з розвитком цифрових технологій і дистанційного навчання;
- зниженням культури спілкування у суспільстві, що впливає на освітню взаємодію;
- необхідністю гуманізації освіти, що передбачає діалогічність, співпрацю й педагогічну емпатію;
- розширенням міжнародного освітнього простору, який вимагає високої міжкультурної комунікативної компетентності педагога.

Як зазначає І. Зязюн (2008), професійна діяльність педагога неможлива без високої культури спілкування, адже саме через комунікативну взаємодію реалізується педагогічна майстерність і духовно-моральний вплив на особистість учня [21].

На думку дослідників Л. Трифаніної, В. Мірошніченко «завдяки володінню культурою спілкування викладач виступає у якості персоніфікованого посередника між теоретичними надбаннями та практичною діяльністю. Завдяки використанню потенціалу культури спілкування викладач передає здобувачам освіти свою зацікавленість наукою, викликає в них живий інтерес до неї» [46].

Н. Волкова (2017) підкреслює, що комунікативна культура є не лише елементом професійної компетентності, а й показником рівня педагогічної культури загалом, оскільки відображає морально-етичну та мовленнєву зрілість фахівця [13].

Отже, виникнення проблеми формування культури професійного спілкування обумовлене потребою освіти у педагогах нового типу — комунікативно компетентних, соціально зрілих, емоційно стабільних і здатних до партнерської взаємодії.

Проблема культури професійного спілкування педагогів знаходить своє відображення у нормативно-правових документах України, що визначають сучасні пріоритети освіти.

1. Закон України «Про освіту» (2017) проголошує головною метою освіти розвиток особистості, виховання моральних цінностей, толерантності, відповідальності, здатності до ефективної комунікації та співпраці (ст. 6, 12) [38].
2. Закон України «Про вищу освіту» (2020) передбачає формування у здобувачів освіти комунікативної, соціальної та громадянської компетентностей, що є основою культури професійного спілкування (ст. 10) [37].
3. Концепція «Нова українська школа» (2016) акцентує увагу на розвитку комунікативних навичок учителя, здатності до діалогу, партнерства, педагогіки співпраці.
4. Професійний стандарт «Учитель закладу загальної середньої освіти» (2021) прямо визначає серед професійних компетентностей —

«комунікативну» та «емоційно-етичну», які вимагають володіння культурою спілкування, вміння конструктивно вирішувати конфлікти, будувати толерантні взаємини [39].

Таким чином, нормативно-правова база закріплює необхідність цілеспрямованого формування комунікативної культури педагогів як важливої складової їхньої професійної компетентності та моральної відповідальності.

Культура професійного спілкування педагога як інтегративна педагогічна характеристика виконує в освітньому середовищі ряд функцій.

Основні функції педагогічної культури спілкування визначаються специфікою професійної діяльності педагога, багатогранністю його взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу, ціннісними орієнтаціями та здатністю до творчої самореалізації. З урахуванням цього, а також спираючись на наукові підходи до вивчення культури, можна виокремити такі ключові функції професійної педагогічної культури: гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну та виховну. Кожна з них забезпечує реалізацію різних аспектів педагогічної діяльності — від методичної та дослідницької до дидактичної й інноваційної, що підкреслює її багатовимірний і динамічний характер.

Гносеологічна функція спрямована на пізнання педагогом як особливостей суб'єктів навчального процесу, так і власних індивідуально-психологічних характеристик. Вона передбачає систематизацію наукових знань, рефлексію професійного досвіду та розвиток дослідницьких, методологічних і інтелектуальних якостей викладача.

Гуманістична функція полягає в утвердженні загальнолюдських цінностей у навчально-виховній діяльності, у створенні умов для особистісного й творчого розвитку здобувачів освіти. Її сутність виявляється у формуванні середовища, де панують принципи рівності, справедливості, доброзичливості та поваги до людської гідності.

Комунікативна функція зумовлена потребою педагога у взаємодії з учасниками освітнього процесу — студентами, колегами, представниками

професійної спільноти. Оскільки педагогічна діяльність неможлива без постійного обміну інформацією, ця функція охоплює культуру мовлення, культуру спілкування та міжетнічну комунікацію. Високий рівень мовленнєвої культури педагога сприяє чіткому передаванню знань, формує мовну грамотність студентів і розвиває їхнє критичне мислення.

Навчальна функція орієнтована на передавання системи знань, умінь, соціального досвіду й на формування інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців. Вона охоплює комплекс педагогічних завдань, пов'язаних із визначенням змісту навчання, вибором методів і засобів навчальної діяльності, а також оцінюванням результатів. Її реалізація формує технологічну й методичну компетентність викладача.

Виховна функція педагогічної культури проявляється у виховній роботі, що є невід'ємною складовою професійної діяльності педагога. Вона спрямована на формування моральних, духовних і соціальних якостей студентів, розвиток їхньої активної громадянської позиції та відповідального ставлення до навчання і праці.

Нормативна функція забезпечує стабільність і гармонію в системі професійних взаємин педагога. Вона передбачає дотримання етичних, правових і моральних норм, які регулюють педагогічну взаємодію. Правова культура викладача є запорукою дотримання принципів гуманізму, толерантності та рівноправності у взаєминах із вихованцями.

Інформаційна функція є об'єднувальною складовою педагогічної культури, оскільки вона забезпечує циркуляцію, збереження й передавання знань у системі освіти. Вона підтримує гносеологічну, гуманістичну, навчальну, комунікативну та виховну функції, сприяючи розвитку педагогічної спадковості між поколіннями.

Викладач, який володіє сучасними інформаційними ресурсами, стає посередником між науковими знаннями й освітньою практикою, забезпечуючи інтелектуальний розвиток студентів (рис.1).

Таким чином, функції педагогічної культури відображають її процесуальний і системний характер. Вони забезпечують цілісність професійної діяльності педагога, поєднуючи пізнання, цінності, комунікацію, навчання, виховання, етику та інформаційну взаємодію в єдину гармонійну систему професійної майстерності [10].

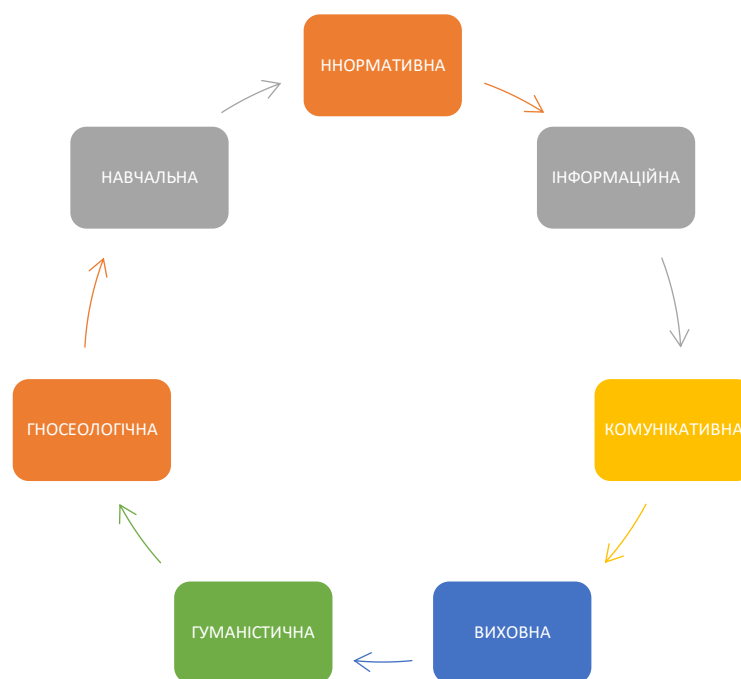

Рис.1. Функції культури професійного спілкування педагогів

Отже, формування культури професійного спілкування педагогів є складною педагогічною проблемою, що виникла під впливом соціокультурних, технологічних і освітніх змін. Її актуальність визначається потребою у вихованні педагогів, здатних до гуманістичного, діалогічного, етичного й міжкультурного спілкування.

Проблема має міцне нормативно-правове підґрунтя та активно досліджується у вітчизняній і зарубіжній педагогіці. Науковці сходяться в думці, що культура професійного спілкування — це не лише елемент професійної компетентності, а фундаментальна якість особистості педагога, що визначає успішність його діяльності та якість освіти загалом.

2.2. Зміст і структура поняття «культура професійного спілкування педагога»

Зростання соціальної мобільності та динамічності сучасного життя істотно розширює як кількість, так і характер професійних контактів людини. Як зазначають дослідниці К.Галацин, А.Хом'як, «інтенсивний розвиток інформаційних технологій та цифрових засобів комунікації має суперечливий вплив на суспільство: з одного боку, він сприяє розширенню кола взаємодій, а з іншого — обмежує безпосереднє міжособистісне спілкування. Унаслідок цього професіонали постійно стикаються із ситуаціями, що вимагають швидкої орієнтації, вибору адекватних засобів комунікації, визначення оптимального стилю поведінки, вміння зрозуміти мотиви, наміри та рівень підготовленості співрозмовника» [14].

Такі умови актуалізують потребу у високому рівні готовності до професійного спілкування, адже воно є необхідною складовою ефективною діяльності в усіх сферах суспільного життя — освіті, науці, культурі, політиці, підприємстві, медицині тощо. Без сформованої культури професійного спілкування неможливе повноцінне функціонування цих галузей, адже саме вона забезпечує взаєморозуміння, етичну взаємодію та результативність співпраці.

Педагогічне спілкування є складовою професійної культури педагога та відображає рівень його гуманістичної спрямованості. Гуманізм у діяльності вчителя виявляється у створенні позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі, що сприяє взаєморозумінню, довірі та партнерським відносинам між викладачем і студентами. У навчальному процесі важливо поєднувати ділові та особистісно орієнтовані аспекти взаємодії — виявляти емпатію, співпереживання, підтримку та готовність до спільного вирішення проблем.

Культура педагогічного спілкування розглядається як інтегративна характеристика особистості педагога, яка охоплює культуру мовлення,

поведінки, організацію комунікативної взаємодії та педагогічного партнерства. Вона передбачає вміння ефективно організовувати різні види діяльності студентів, глибоке розуміння їхніх індивідуальних особливостей, здатність до емоційного відгуку та підтримки самореалізації вихованців у процесі освітнього діалогу.

У професійній практиці спілкування виступає не лише засобом передавання знань, а й важливим механізмом управління навчально-виховним процесом, що сприяє формуванню особистості студента. Для цього педагог має володіти законами та принципами педагогічної комунікації, високим рівнем мовної культури й дотриманням етичних норм спілкування.

Педагогічне спілкування — це взаємодія викладача і студентів, спрямована на створення доброзичливої атмосфери, яка сприяє гармонійному розвитку особистості. Його сутність полягає у здатності педагога відкривати учня до діалогу, співпереживати йому та підтримувати в процесі навчання, допомагаючи усвідомити власну цінність і потенціал. Реалізація цих функцій залежить від рівня професійної майстерності, педагогічної культури та особистісної зрілості викладача [4].

Культура спілкування педагога – необхідна якість сучасного педагога, спрямована на розвиток і формування особистості учня в навчально-виховному процесі, ознайомлення кожної дитини з культурними загальнолюдськими цінностями шляхом спільного діалогу та співпраці як рівноправних партнерів у навчальній діяльності [7, с. 150-151].

На думку дослідниці О. Берестенко, культура професійного спілкування — це цілісна система, яка охоплює культуру мовлення, поведінки, почуттів, етикет і зовнішню культуру особистості [26]. Засвоєння її основних принципів і норм є необхідною умовою професійного становлення фахівця, формування його морально-етичних якостей і розвитку комунікативної компетентності, що забезпечує успішну реалізацію у вибраній професійній сфері.

Проблема формування культури професійного спілкування активно вивчається в українській педагогічній науці. Так, Л. Левченко розглядає

комунікативну культуру як ключовий компонент професійної майстерності вчителя, що формується у процесі педагогічної практики [27]. О. Савченко акцентує увагу на морально-етичних аспектах педагогічного спілкування, підкреслюючи роль особистісного прикладу викладача [43]. О. Рудницька (2022) аналізує формування комунікативної культури майбутніх учителів у контексті розвитку емоційного інтелекту [40].

Серед зарубіжних авторів цю проблему досліджували К. Роджерс, Д.Гоулман, Г. Томас, Дж. Морено, які вбачають у культурі спілкування основу педагогічної етики й ефективного освітнього лідерства.

На думку А.Хом'як, у наш час культура спілкування розглядається як така, що містить окремі компоненти: культуру відчуттів (емоційну культуру); культуру мислення; культуру мовлення. З огляду на це, культура мовлення є загальною складовою моральної і комунікативної культури особистості [49].

Науковці трактують поняття «культура професійного спілкування» по-різному, однак спільним є розуміння його як інтегративної професійно-особистісної якості, що поєднує комунікативні знання, мовленнєву культуру, етичні норми та соціально-психологічну компетентність (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування змісту поняття «культура професійного спілкування» науковцями

Автор	Визначення поняття	Ключові акценти
І. Зязюн (2008)	Культура педагогічного спілкування — це «форма духовно-моральної взаємодії, що забезпечує гармонійний розвиток особистості педагога та вихованця».	Духовність, етика, гуманність.
Н. Волкова (2017)	Сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне, етичне, толерантне спілкування у професійній діяльності.	Професійна компетентність, толерантність.
О. Пометун (2019)	Система ціннісних орієнтацій, комунікативних стратегій і технологій, спрямованих на партнерську взаємодію у навчальному процесі.	Партнерство, комунікативні технології.
Д. Гоулман (2021)	Культура професійного спілкування базується на розвитку емоційного інтелекту педагога, здатності розуміти й керувати емоціями.	Емоційний інтелект, емпатія.
К. Роджерс (2015)	Професійне спілкування — це процес гуманістичного діалогу, що ґрунтується на довірі, прийнятті й автентичності.	Гуманістичний підхід, діалог.

На основі узагальнення наукових праць С. Амеліної, В. Барковського, А. Білоножко, Т. Василюшиної, С. Вітвицької, Н. Волкової, А. Годлевської, М. Дороніної, І. Зязюна та О. Каверіної встановлено, що культура професійного спілкування є важливою характеристикою професіонала, показником рівня його фахової підготовки та невід'ємним елементом професійно-педагогічної і загальнолюдської культури. Вона відображає ступінь оволодіння особистістю комунікативним досвідом, що включає систему знань, умінь і навичок, і виявляється у високому рівні розвитку комунікативності як стійкої особистісної риси, яка забезпечує ефективне сприйняття, інтерпретацію, засвоєння, використання та передачу інформації в процесі професійної діяльності [1; 5; 8; 11].

На думку Н. Кочиної, культура професійного спілкування – це «цілісне інтегральне динамічне утворення, що характеризується наявністю рис, орієнтацій фахівця, яке дозволяє йому розвиватися в гармонії з загальною культурою. Проте помилковою є думка, що людина високої культури одночасно володіє й професійною культурою» [25].

Узагальнюючи наведені погляди, можна стверджувати, що культура професійного спілкування педагога — *це інтегративна якість особистості, яка відображає рівень розвитку його мовленнєвої, морально-етичної, психологічної та соціальної компетентностей, що забезпечують ефективну й гуманістичну взаємодію в освітньому середовищі.*

Що стосується структури поняття «культура професійного спілкування», то підходи до її визначення теж різняться у дослідженнях різних науковців.

Так, Л. Пономаренко виділяє у структурі комунікативної культури кілька ключових складових, кожна з яких виконує важливу роль у становленні професійної особистості фахівця.

1. Індивідуально-особистісна складова охоплює сукупність індивідуальних характеристик людини — темперамент, риси характеру,

здібності, рівень інтелектуального розвитку, особливості пізнавальної діяльності, а також тип особистісної спрямованості (екстраверсія чи інтроверсія). Вона також включає прижиттєві надбання особистості: моральні цінності, етичні норми, ідеали, світоглядні установки, що визначають її поведінку й ставлення до оточення.

2. Мотиваційно-вольова складова відображає внутрішні спонукальні сили та саморегуляцію особистості. Вона включає потребово-мотиваційний аспект (потребу у пізнанні, самопізнанні, спілкуванні, самоствердженні, самовираженні, досягненні успіху чи уникненні невдач) і емоційно-вольовий компонент (самоконтроль, емоційну врівноваженість, культуру емоційних проявів, уміння конструктивно виходити з конфліктних ситуацій). Ця складова визначає рівень внутрішньої зрілості особистості, її здатність свідомо регулювати власну поведінку й емоції у процесі спілкування.

3. Соціально-комунікативна складова охоплює два взаємопов'язані рівні: соціально-психологічний та індивідуально-комунікативний. Перший передбачає розвиток емпатії, рефлексії, усвідомлення соціальних ролей і відповідності власної поведінки цим ролям, уміння сприймати себе й інших, налагоджувати гармонійні міжособистісні стосунки. Другий рівень включає вміння встановлювати контакт і підтримувати ефективний діалог, володіння мовними засобами, культурою мовлення та мислення, здатність до взаєморозуміння й забезпечення зворотного зв'язку.

Усі зазначені компоненти тісно взаємодіють між собою, формуючи цілісну систему комунікативної культури. Їх гармонійне поєднання забезпечує високий рівень професійної компетентності майбутнього фахівця, сприяє його особистісному зростанню та ефективній взаємодії в соціумі [36].

Ми поділяємо підхід О. Берестенка, який пропонує розглядати культуру професійного спілкування як інтегративне утворення, виражене формулою: $KPC = KP + KR + KK + KI$ [26], де кожен компонент відображає певний аспект комунікативної компетентності фахівця.

Культура перцепції (КП) визначається як рівень здатності адекватно сприймати співрозмовника, формувати й підтримувати позитивне ставлення до нього на основі емпатії, симпатії, співчуття та доброзичливості. Вона передбачає настанову на конструктивну взаємодію, що створює емоційний комфорт і задоволення від спілкування. Якщо ж у комунікації залишається відчуття дискомфорту, роздратування чи байдужості, це свідчить про недостатній рівень розвитку культури перцепції.

Культура рефлексії (КР) охоплює вміння вибудовувати спільне смислове поле у процесі діалогу між рівноправними партнерами. Вона базується на здатності аналізувати власні дії й реакції, усвідомлювати позицію співрозмовника, знаходити ефективні способи взаєморозуміння. Одним із важливих прийомів є «діалог незалежних», коли обидві сторони спільно формують зміст спілкування, що сприяє взаємному збагаченню та розвитку самосвідомості. Низький рівень культури рефлексії проявляється у виникненні непорозумінь, невпевненості або тривожності під час комунікації.

Культура комунікації (КК) відображає рівень готовності до ефективного передавання й сприймання інформації, її змістову повноту, логічність і зрозумілість. Вона включає володіння мовними засобами — правильність мовлення, дикцію, артикуляцію, комунікативну грамотність, а також уміння долати чи запобігати комунікативним бар'єрам. Цей компонент виявляється у легкості, природності та швидкості встановлення контакту, здатності забезпечити взаєморозуміння й досягнення спільних цілей у процесі спілкування.

Таким чином, кожен із компонентів формули О. Берестенка відображає важливий аспект професійної культури спілкування, а їх гармонійна взаємодія визначає рівень комунікативної зрілості та професіоналізму педагога [5].

Н.Волкова взагалі виділяє 11 основних компонентів професійної комунікації: знаннева, діяльнісна, мотиваційно-регулювальна, цільова, організаційна, оцінна та результативна [13].

- Знаннєва складова охоплює володіння як фаховими (дидактичними, психологічними, методичними) знаннями, так і комплексом інтегрованих психолого-дидактичних знань, необхідних для ефективної професійної діяльності.
- Діяльнісна складова передбачає сформованість системи професійно-комунікативних умінь, що проявляються у педагогічному стилі спілкування, здатності організувати взаємодію та спільну діяльність усіх учасників освітнього процесу.
- Мотиваційно-регулювальна складова відображає систему професійних і ціннісних орієнтацій, які визначають ставлення педагога до своєї діяльності та спрямовують його цілі на розвиток особистості студента.
- Цільова складова стосується усвідомлення педагогом мети власної професійної діяльності, її спрямованості на формування компетентного, соціально активного фахівця.
- Організаційна складова характеризує здатність педагога ініціювати, координувати й упорядковувати різні форми комунікативної активності студентів, забезпечуючи ефективну взаємодію в освітньому середовищі.
- Оцінна складова передбачає уміння здійснювати самоаналіз та самооцінку результатів власної педагогічної і комунікативної діяльності, визначати рівень її ефективності.
- Продуктивна (ефективна) складова відображає кінцевий результат професійного спілкування — досягнення педагогом поставлених освітніх цілей, позитивні зміни у розвитку студентів і вдосконалення власної комунікативної майстерності [13, с. 59].

Таким чином, кожен із зазначених компонентів забезпечує цілісність культури професійного спілкування, визначаючи її зміст, динаміку та результативність у педагогічній діяльності.

Узагальнені підходи до визначення структури поняття «культура професійного спілкування» наведено у таблиці 2.

З аналізу видно, що культура професійного спілкування охоплює три основні кластери:

1. Когнітивно-знаннєвий: педагог володіє теоретичними знаннями про комунікативні процеси, взаємодію, етику спілкування.
2. Емоційно-ціннісний / мотиваційний: включає ставлення до спілкування, готовність до діалогу, емпатію, професійну відповідальність.
3. Комунікативно-діяльнісний: реалізується через конкретні форми спілкування: діалогізація, рефлексія, конструктивна взаємодія, вирішення конфліктів.

Таблиця 2

Підходи науковців до визначення структури поняття «культура педагогічного спілкування»

Автор	Компоненти структури	Опис компонентів
Зінченко С.В. та співавт. (2015)	Знання, навички, ставлення	Знання про комунікацію; комунікативні навички; ціннісне ставлення до професійної взаємодії
Шишова Є.О. (2015)	Мотиваційний, рефлексивно-практичний, міжкультурний	Мотивація до діалогу; рефлексія в комунікації; здатність до міжкультурної взаємодії
Акхмад І.М. (2014)	Когнітивний, емоційно-поведінковий, соціально-комунікативний	Знання, емоції/відношення, поведінка у спілкуванні

Отже, ми з'ясували, що культура професійної компетентності педагога є складною інтегрованою якістю особистості, що відображає рівень його професійної зрілості, гуманістичних цінностей, морально-етичних орієнтацій та комунікативної майстерності.

Науковці (І. Зязюн, Н. Волкова, Л. Савченко, О. Рудницька, К. Роджерс, Д. Гоулман) доводять, що ця культура формується у процесі професійної освіти й саморозвитку, і включає три основні структурні компоненти: когнітивно-знаннєвий, емоційно-ціннісний (мотиваційний) та комунікативно-діяльнісний. У своєму дослідженні ми використаємо класичну трикомпонентну структуру досліджуваної якості – культури професійного мовлення педагога.

1. Когнітивний компонент.

Цей компонент становить інтелектуально-змістову основу культури професійної компетентності. Він охоплює систему знань, уявлень і розуміння педагогом:

- сутності педагогічної діяльності та професійних функцій учителя;
- принципів педагогічної етики, психології спілкування, дидактики;
- особливостей розвитку особистості здобувачів освіти;
- технологій формування комунікативної культури та педагогічної майстерності.

Згідно з дослідженнями Н. Волкової [13] і І. Зязюна [21], саме цей компонент забезпечує свідоме використання знань у практичних ситуаціях, формує аналітичне мислення й педагогічне передбачення.

2. Емоційно-ціннісний (мотиваційний) компонент

Цей компонент визначає ставлення педагога до професійної діяльності, людей, з якими він взаємодіє, та до себе як фахівця. Він охоплює:

- ціннісні орієнтації, гуманістичні ідеали, педагогічні переконання;
- емпатію, толерантність, педагогічний такт;
- мотивацію до постійного самовдосконалення й професійного зростання.

На думку К. Роджерса [52] і Т.Калюжнової [22], емоційно-ціннісний компонент виступає ядром педагогічної культури, адже забезпечує внутрішню готовність до етичного та співчутливого спілкування, сприяє створенню позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі.

3. Комунікативно-діяльнісний компонент

Це практичний прояв культури професійної компетентності, який виявляється у конкретних діях, поведінці, стилі спілкування педагога. До його змісту належать:

- уміння ефективно взаємодіяти з учнями, колегами, батьками;
- здатність застосовувати комунікативні технології, розв'язувати конфлікти, підтримувати співпрацю;
- реалізація педагогічних цінностей у щоденній діяльності.

За Л. Савченко [42] та О. Рудницькою [40], комунікативно-діяльнісний компонент є практичним індикатором сформованості педагогічної культури, адже саме у спілкуванні проявляються всі інші елементи професійної компетентності.

Узгоджена взаємодія трьох компонентів забезпечує цілісність культури професійної компетентності педагога. Когнітивний компонент формує базу знань, емоційно-ціннісний — задає морально-гуманістичний вектор професійної діяльності, а комунікативно-діяльнісний — забезпечує практичне втілення цих знань і цінностей у щоденній педагогічній практиці.

ВИСНОВКИ до розділу 1

Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що формування культури професійного спілкування педагогів є важливою педагогічною проблемою, яка охоплює як морально-етичні, так і комунікативно-професійні аспекти діяльності вчителя. Дослідники (І. Зязюн, О. Пехота, В. Кан-Калик, Л. Орбан-Лембрик, С. Вітвицька та ін.) підкреслюють, що професійне спілкування педагога не лише забезпечує ефективність навчально-виховного процесу, а й визначає його гуманістичну спрямованість, створює сприятливий психологічний клімат у педагогічній взаємодії.

Формування культури професійного спілкування розглядається як цілеспрямований, системний і тривалий процес, що охоплює виховання професійно-комунікативних умінь, розвиток емпатії, педагогічного такту, етичної свідомості, здатності до саморегуляції та рефлексії. Воно відбувається під впливом внутрішніх чинників (особистісні якості педагога, професійна мотивація, ціннісні орієнтації) та зовнішніх (освітнє середовище, професійна культура колективу, соціальні очікування).

Зміст поняття «культура професійного спілкування педагога» трактується у сучасній педагогічній науці як інтегративне утворення, що поєднує комунікативні знання, уміння, навички, моральні норми, етичні

принципи, цінності й емоційно-вольові якості особистості. Її структура, за висновками дослідників (Н. Волкова, О. Семенов, Л. Кондрашова, М. Левченко), включає такі основні компоненти:

- когнітивний: система знань про норми, правила, принципи професійної взаємодії;
- емоційно- ціннісний: здатність до самоконтролю, емпатії, підтримання позитивного психологічного клімату; усвідомлення гуманістичних засад педагогічної праці, прагнення до взаємоповаги та співпраці.
- комунікативно-діяльнісний: уміння і навички ефективного вербального й невербального спілкування;

Отже, культура професійного спілкування педагога є невід'ємним компонентом його професійної компетентності та моральної культури. Її формування має відбуватися у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів і в системі післядипломної освіти, спираючись на принципи гуманізації, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та рефлексивного підходу.

Таким чином, результати теоретичного аналізу дозволяють стверджувати, що культура професійного спілкування педагога — це цілісна характеристика особистості, яка забезпечує ефективну педагогічну взаємодію, гармонійні стосунки в освітньому середовищі й позитивний вплив на формування ціннісного світогляду та моральних установок здобувачів освіти.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Сучасний стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти

У сучасному освітньому середовищі професійне спілкування педагога виступає не лише як технічна навичка передачі знань, а як складна багатовимірна якість, що визначає ефективність міжособистісної взаємодії, формування позитивного мікроклімату в навчальному середовищі та реалізацію гуманістичних цінностей освіти. Для викладача закладу вищої освіти культура спілкування має додаткові виміри — академічну етику, наукову дискусійність, компетентність у супровідних формах комунікації (лекторській, семінарській, дорадчій) і здатність керувати професійними дискусіями на якісному рівні. Тому дослідження стану формування цієї культури у студентів-майбутніх викладачів є важливим як теоретично, так і практично.

Формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів розглядається сучасними ЗВО як багатовимірне завдання, що поєднує теоретичну підготовку (педагогіка, етика, комунікативні теорії), практичні навички (педагогічна майстерність, фасилітація дискусій, модерація онлайн-засідань) та ціннісно-мотиваційну складову (етика, відповідальність, емпатія). Більшість програм містять відповідні навчальні дисципліни й модулі, проте між теорією і практикою часто існує розрив: знання формуються краще, ніж практичні навички цифрової та міжособистісної комунікації.

Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів відбувається під впливом низки внутрішніх і зовнішніх чинників:

- Внутрішні: особистісні характеристики (толерантність, емпатія, самооцінка), мотивація до педагогічної діяльності, мовленнєві компетенції, рефлексивні уміння.
- Зовнішні: навчальні програми та їхня спрямованість, педагогічний супровід, методи викладання (практика, дискусії, симуляційні вправи), професійний клімат у кафедрі/університеті, наявність зразків етичної і професійної комунікації.

Важливу роль відіграють також інформаційно-комунікаційні технології: вони створюють нові канали комунікації (онлайн-лекції, форуми, месенджери, LMS), які потребують специфічних навичок цифрової професійної комунікації — цифрової етикетки, адаптації вербальних та невербальних засобів у віртуальних середовищах.

Проведений нами аналіз практики провідних закладів вищої освіти України, матеріали з якої можна знайти у відкритому доступі, дав наступні результати:

У Київському національному університеті імені Т. Шевченка (КНУ) різні факультети (педагогіки, психології, географії тощо) реалізують освітні програми й курси підвищення кваліфікації, що містять елементи педагогічної майстерності та навичок міжособистісного спілкування; зустрічаються практики стажування й літніх шкіл, де моделюються міжособистісні та командні взаємодії [48].

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова має фундаментальні науково-методичні напрацювання з методик підготовки до професійного спілкування (монографії, дисертації), а також програми з міжкультурної комунікації для майбутніх учителів; велика увага — методиці формування етичних і міжкультурних компетентностей [43].

Поряд з іншими закладами вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка включає до навчального плану спеціальності «Педагогіка вищої школи» навчальні дисципліни «Дидактика», «Педагогіка

вищої школи», що формують теоретичну базу професійного спілкування та пропонують практичні завдання (семінари, кейси) [31].

Один із провідних закладів вищої освіти України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна має «Школу педагогічної майстерності» для молодих викладачів, де тренують педагогічні навички, комунікативні техніки та практики наставництва (менторство). Такий підхід зміщує акцент зі знань на практичну підготовку [44].

НУБіП України має формалізовані освітньо-професійні програми для спеціальностей, що прямо пов'язані з підготовкою майбутніх викладачів. Програми підкреслюють поєднання теоретичної підготовки з практичними технологіями навчання, розвиток педагогічних, наукових і комунікативних компетентностей, а також відповідність державним стандартам підготовки викладачів закладів вищої освіти. Зокрема, ОП «Педагогіка вищої школи» включає компетенції, спрямовані на формування здатності до організації освітнього процесу, педагогічної майстерності та професійно-етичної поведінки [35].

Освітня програма «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» робить акцент на застосуванні ІКТ у навчальному процесі, цифровій грамотності, проєктній діяльності та створенні електронних освітніх ресурсів. Ця програма має потенціал для інтеграції навчальних модулів, що розвивають культуру професійного спілкування в цифровому середовищі (наприклад, практики онлайн-дискусій, модерації форумів, створення мультимедійних лекцій) [34].

Серед методичних підходів, які ефективно застосовуються у закладах вищої освіти для формування культури спілкування, виокремлюють:

- Активні та інтерактивні методи навчання (семінари-дискусії, кейс-методи, рольові ігри, проблемні навчальні ситуації), що моделюють реальні педагогічні комунікативні ситуації;

- Рефлексивні технології (вести-журнал, супервізія, портфоліо комунікативних досягнень), які стимулюють самоаналіз і розвиток рефлексивності;
- Проектна і дослідницька діяльність, що розвиває вміння співпрацювати, узгоджувати позиції й аргументувати рішення;
- Інтеграція практики: обов'язкові педагогічні практики у форматі спостереження, стажування та співпраці з досвідченими викладачами-менторами;
- Використання ІКТ для тренування цифрових комунікативних навичок: модерація онлайн-дискусій, створення відео-лекцій, робота з електронними платформами.

Ці підходи забезпечують моделювання професійних ситуацій і розвиток компетенцій у природному для майбутнього викладача середовищі.

Аналіз програм і методичних документів вказує на наявність як позитивних зрушень, так і низки проблем:

1. Фрагментарність підготовки: хоча ОП включають модулі з педагогіки та ІКТ, питання цілісної міжкомпонентної інтеграції комунікативної підготовки (поєднання мовленнєвих, етичних, цифрових навичок) потребує посилення.
2. Нестача практичної орієнтації: формальні кредитні модулі інколи не дають достатньої кількості цілеспрямованих тренінгів і практик, спрямованих на розвиток комунікативної культури у реальних педагогічних взаємодіях.
3. Виклики цифрового спілкування: велика кількість комунікації переноситься в онлайн-формати, але часто бракує чітких навчальних інструментів та стандартів цифрової етикетки для майбутніх викладачів.
4. Неконсистентність оцінювання: недостатньо розвинені інструменти для достовірного оцінювання комунікативної компетентності (часто домінують формальні оцінки знань, а не практичних умінь і рефлексії).

5. Професійно-етичні дилеми: складність передачі стандартів академічної етики та етики спілкування в умовах різнорівневих аудиторій і міжкультурних студентських груп.

На підставі аналізу теоретичних підходів і програмних документів можна запропонувати ключові напрями, які сприятимуть підвищенню ефективності формування культури професійного спілкування у майбутніх викладачів:

- Інтеграція навчальних модулів: чітке зв'язування дисциплін педагогіки, мовної підготовки та ІКТ з метою формування комплексних практичних компетенцій.
- Розробка практикоорієнтованих курсів: тренінги з публічного виступу, ведення дискусій, модерації онлайн-комунікацій, групового фасилітейшну.
- Впровадження системи супервізії та менторства під час практик у ЗВО та під час стажувань.
- Створення критеріїв оцінювання комунікативної культури, що включають практичні завдання, спостережні анкети та портфоліо.
- Формування цифрової етики як обов'язкового компоненту підготовки ІКТ-спеціалістів у освіті.

Культура професійного спілкування — багатовимірне явище, яке інтегрує знання, уміння, етичні норми, емоційно-регулятивні та рефлексивні вміння; її формування є ключовою метою професійної підготовки майбутніх викладачів.

Освітні програми НУБіП (зокрема «Педагогіка вищої школи» й «ІКТ в освіті») закладають основу для розвитку професійної комунікації, але потребують більш цілеспрямованої інтеграції педагогічних і цифрових компонентів, а також практикоорієнтованих інструментів.

Сучасні виклики (цифровізація, зміни форм комунікації, потреба в міждисциплінарній підготовці) вимагають оновлення навчальних планів, впровадження супервізії, розробки чітких критеріїв оцінювання та активного використання інтерактивних методів.

Практичні рекомендації для подальших розробок: розробити інтегрований курс «Професійна комунікація викладача в цифровому середовищі», впровадити модулі супервізії під час педагогічної практики, створити методичні матеріали з цифрової етики й розробити інструментарій оцінювання комунікативної культури (портфоліо, чек-лісти, кейс-завдання).

2.2. Організація та проведення дослідження

Метою емпіричного дослідження є виявлення рівня сформованості професійної культури майбутніх педагогів спеціальностей *«Педагогіка вищої школи»* та *«Інформаційно-комунікаційні технології в освіті»* Національного університету біоресурсів і природокористування України, а також визначення педагогічних умов, що сприяють її розвитку.

Завдання дослідження:

1. Оцінити рівень сформованості професійної культури студентів за основними компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним і діяльнісно-комунікативним.
2. Визначити домінуючі тенденції й проблемні зони у становленні професійної культури майбутніх викладачів.
3. Встановити педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню професійної культури в освітньому процесі.

Етапи дослідження:

- Підготовчий етап — аналіз теоретичних джерел, добір і адаптація діагностичного інструментарію, визначення вибірки.
- Констатувальний етап — проведення анкетування, тестування, спостереження з метою визначення вихідного рівня сформованості компонентів професійної культури.

- Формувальний етап — реалізація комплексу педагогічних заходів (тренінгів, семінарів, рефлексивних завдань) з метою розвитку досліджуваних компонентів.
- Контрольно-узагальнювальний етап — повторна діагностика, аналіз динаміки змін, узагальнення результатів.

Дослідження проводилось серед магістрантів I курсу двох освітніх програм НУБіП України. Загальна вибірка становила 62 особи (30 — спеціальність «Педагогіка вищої школи», 32 — «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті»).

Для діагностики рівня сформованості професійної культури було визначено три взаємопов'язані компоненти з відповідними критеріями та показниками (таблиця 3).

Таблиця 3

Компонент	Критерій	Показники
Когнітивний	Знання сутності, структури та принципів професійної культури педагога	Обізнаність із етичними нормами професії, розуміння ролі комунікації в педагогічній діяльності, володіння теоретичними поняттями педагогічної етики та культури спілкування
Емоційно-ціннісний	Ціннісне ставлення до професії, морально-етична зрілість	Емпатійність, толерантність, відповідальність, рефлексивність, позитивна мотивація до педагогічної взаємодії
Діяльнісно-комунікативний	Практична реалізація професійної культури у спілкуванні й діяльності	Комунікативні вміння, мовленнєва культура, педагогічний такт, конструктивна поведінка у складних ситуаціях

Методики діагностики когнітивного компонента

Для дослідження когнітивного компонента професійної культури використано комплекс методик, спрямованих на визначення рівня знань і розуміння сутності педагогічного спілкування та етики.

1. Авторська діагностична анкета «Знання про професійну культуру педагога» (укладена на основі робіт Н. Волкової, С. Вітвицької,

- I. Зязюна). Містить 20 запитань із вибором варіантів відповіді. Оцінюється за шкалою: *високий рівень* — понад 80% правильних відповідей; *середній* — 50–79%; *низький* — менше 50%. Зміст питань охоплює поняття професійної культури, педагогічної етики, структуру спілкування, педагогічний такт, функції культури професійної діяльності (додаток А).
2. Тест «Комунікативна компетентність викладача» (за Л. Мітіною, адаптовано). Дозволяє визначити рівень знань про стратегії педагогічної комунікації, стилі спілкування, методи уникнення конфліктів. Містить 16 ситуаційних завдань із варіантами рішень, що виявляють розуміння етичних норм і професійних ролей.
 3. Тест самодіагностики «Розуміння педагогічної етики» (на основі О. Семенов, 2013). Визначає обізнаність майбутніх викладачів щодо етичних норм академічного середовища. Включає 12 тверджень, що оцінюються за 5-бальною шкалою від «повністю згоден» до «повністю не згоден». Результати когнітивного блоку дозволяють класифікувати студентів за рівнями: високий (глибоке розуміння теоретичних засад і системності знань), середній (часткове володіння поняттями), низький (поверхове уявлення).

Методики діагностики емоційно-ціннісного компонента

Цей компонент вивчає ставлення студентів до педагогічної професії, етичні установки, рівень емпатії та мотивацію до комунікативної взаємодії.

1. Методика визначення емпатійних тенденцій (за А. Мехрабіаном і Н. Епштейном, адапт. Ю. Орловим). Вимірює здатність до співпереживання, розуміння емоцій співрозмовника. Складається з 33 тверджень, результати обчислюються у балах і співвідносяться з трьома рівнями розвитку емпатії.
2. Опитувальник «Мотивація професійної діяльності педагога» (К. Замфір, у модифікації А. Реана). Визначає домінування внутрішніх або зовнішніх мотивів педагогічної діяльності (покликання, визнання,

кар'єра, матеріальна вигода). Для майбутніх викладачів високий рівень внутрішньої мотивації вважається показником сформованої ціннісної складової професійної культури.

3. Методика «Самодіагностика рівня моральної спрямованості особистості» (В. Бойко). Досліджує рівень відповідальності, гуманістичну спрямованість, схильність до дотримання норм професійної моралі. Результати визначаються за трьома рівнями: низький, помірний, високий.

Отримані результати дають змогу оцінити ступінь сформованості морально-етичних і гуманістичних орієнтацій студентів, що є основою їхньої професійної культури.

Методики діагностики діяльнісно-комунікативного компонента

Для визначення рівня розвитку практичних комунікативних умінь, педагогічного такту та ефективності взаємодії використано такі методики:

1. Методика «Діагностика рівня комунікативних та організаторських схильностей» (КОС-2, В. Синявський, В. Федоришин). Виявляє схильність до комунікації, ініціативність, готовність до співпраці, здатність до організації міжособистісних стосунків. Складається з 40 тверджень, відповіді оцінюються за бальною шкалою.
2. Авторський опитувальник «Педагогічний такт і культура спілкування». Створений на основі критеріїв С. Вітвицької та І. Зязюна. Дозволяє оцінити вміння добирати мовні засоби відповідно до ситуації, дотримуватись етикету, конструктивно реагувати на конфлікт. Містить 15 ситуаційних запитань; оцінювання за шкалою 1–5.
3. Спостереження за участю у рольових іграх і тренінгових вправах. Використовується під час педагогічних практик і тренінгів комунікативної майстерності. Показники: чіткість мовлення, вміння слухати, підтримувати контакт, коректність висловлювань, взаємодія в групі. Результати фіксуються в індивідуальній картці спостереження.

За результатами оцінювання студенти поділяються на три рівні: високий (комунікативна гнучкість, позитивна динаміка взаємодії), середній (вміння потребують вдосконалення), низький (непевненість, комунікативна закритість).

Комплекс діагностичних методик забезпечує багатовимірне вивчення професійної культури майбутніх педагогів. Поєднання кількісних (тестування, анкетування) і якісних (спостереження, самооцінка, рефлексивні завдання) методів дозволяє підвищити достовірність і глибину аналізу.

Результати констатувального етапу створюють базу для розроблення педагогічних умов формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів, спрямованого на розвиток професійної культури через інтеграцію теоретичних, етичних і комунікативних тренінгів у навчальний процес.

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти

Діагностування рівня розвитку культури професійного мовлення майбутніх педагогів на когнітивним, емоційно-ціннісним, діяльнісно-комунікативним критерієм.

1. Опис результатів за авторською анкетой «Знання про професійну культуру педагога».

Емпіричне дослідження проводилося серед студентів освітніх програм «Педагогіка вищої школи» та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» НУБіП України. У дослідженні взяли участь 38 осіб, із них 22 — студенти педагогічного спрямування та 16 - ІКТ-спеціальності. Метою діагностики було визначення рівня сформованості знань студентів про сутність, структуру та прояви професійної культури педагога.

Для оцінювання використовувалася авторська анкета, що охоплювала три компоненти професійної культури: когнітивний (знання й усвідомлення

сутності професійної культури); емоційно-ціннісний (ставлення до професійних цінностей і норм педагогічної етики); діяльнісно-комунікативний (практичні вміння реалізовувати культурні норми у педагогічній взаємодії).

1. Когнітивний компонент

Результати анкетування показали, що більшість студентів мають достатні знання про сутність і структуру професійної культури педагога. Зокрема: 28,9 % респондентів продемонстрували високий рівень знань (30–35 балів із 35 можливих); 47,4 % — достатній рівень (26–29 балів); 18,4 % — середній рівень (20–25 балів); лише 5,3 % студентів — низький рівень (менше 20 балів) (рис. 2).

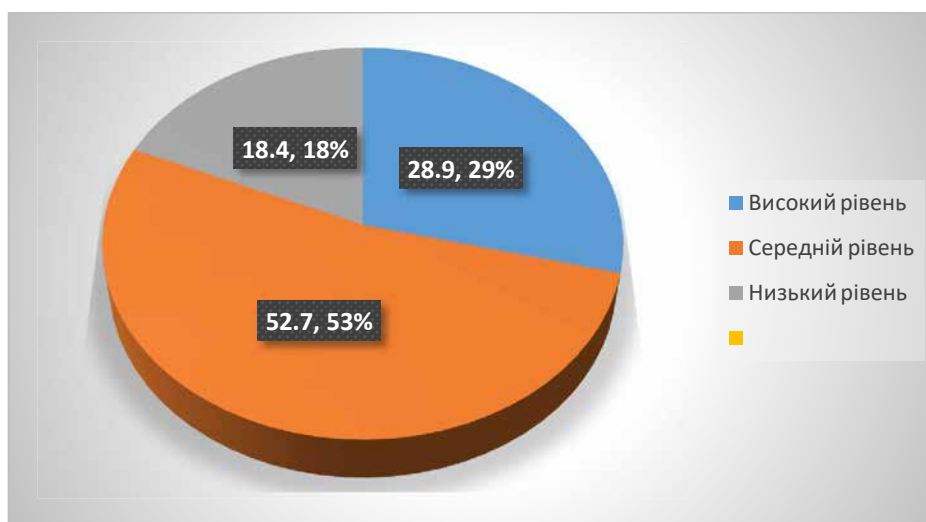

Рисунок 2. Результати діагностування студентів на предмет сформованості рівня культури професійного спілкування за когнітивним критерієм (за авторською анкетюю «Знання про професійну культуру педагога»)

Студенти з високими результатами продемонстрували чітке розуміння понять «професійна культура», «компетентність», «етика педагогічного спілкування», орієнтуються в наукових підходах до проблеми (І. Зязюн, С.Вітвицька, О. Семенов). Для учасників із середнім рівнем характерні фрагментарні знання та недостатня системність у розумінні структури професійної культури.

2. Емоційно-ціннісний компонент

Аналіз цього показника засвідчив, що ціннісне ставлення до професійної культури серед студентів сформоване на достатньому рівні.

- 31,6 % респондентів виявили високий рівень (30–35 балів);
- 44,7 % — середній рівень;
- 23,7 % — низький рівень (рис.3).

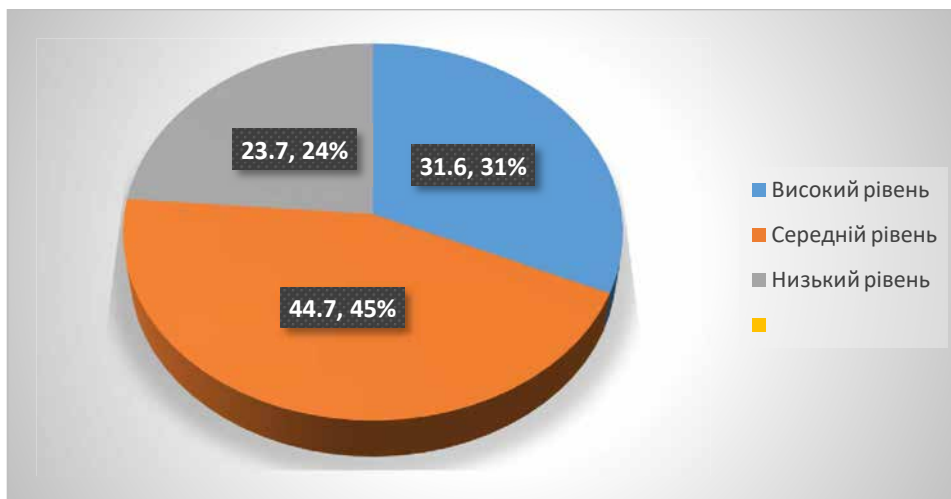

Рисунок 3. *Результати діагностування студентів на предмет сформованості рівня культури професійного спілкування за емоційно-ціннісним критерієм (за авторською анкетой «Знання про професійну культуру педагога»)*

Опитані студенти вважають дотримання етичних норм, педагогічного такту, толерантності та академічної доброчесності важливими характеристиками сучасного викладача. Для осіб із середнім рівнем типові суперечності між усвідомленням цінності культури спілкування та її практичним втіленням.

3. Діяльнісно-комунікативний компонент

Показники діяльнісного аспекту професійної культури виявилися дещо нижчими, ніж когнітивного та ціннісного.

- 23,7 % студентів продемонстрували високий рівень умінь (30–35 балів);
- 48,3 % — середній рівень;
- 28 % — низький рівень (рис.4).

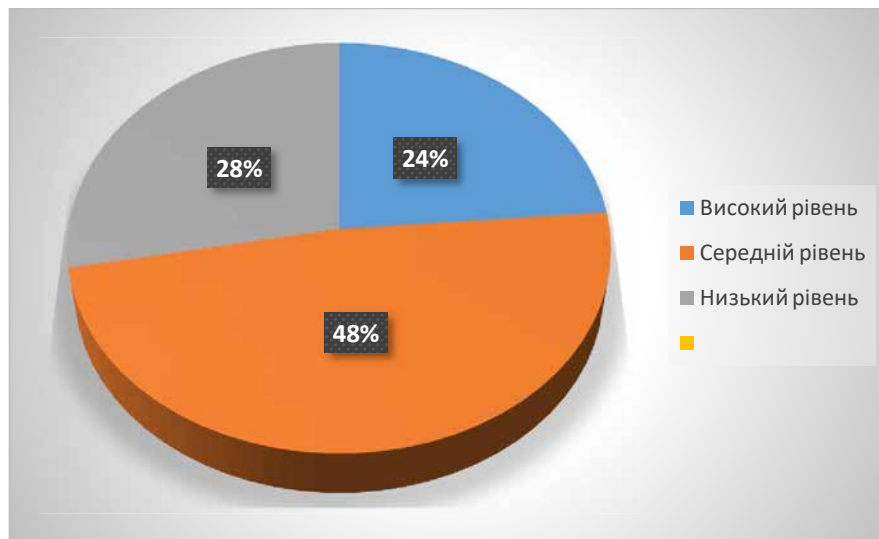

Рис.4. Результати діагностування студентів на предмет сформованості рівня культури професійного спілкування за комунікативно-діяльнісним критерієм (за авторською анкетю «Знання про професійну культуру педагога»)

2.Результати діагностування за тестом «Комунікативна компетентність викладача» (за Л. Мітіною, адаптовано).

Діагностування проводилося серед 60 студентів освітніх програм «Педагогіка вищої школи» (32 особи) та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» (28 осіб) НУБіП України.

Метою тестування було визначення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх викладачів — здатності ефективно взаємодіяти у педагогічному процесі, обирати адекватні стратегії спілкування, запобігати конфліктам і дотримуватися етичних норм професійної поведінки.

Характеристика методики

Тест розроблено Л. Мітіною, адаптовано для студентської аудиторії. Він містить 16 ситуаційних завдань із кількома варіантами дій викладача, серед яких респонденти обирають найдоцільніший. Кожен варіант оцінюється за тривірневою шкалою (від 1 до 3 балів):

- 3 бали — оптимальна комунікативна стратегія, що демонструє професіоналізм, толерантність, гнучкість;

- 2 бали — частково ефективна стратегія, що свідчить про знання основ спілкування, але не враховує всіх аспектів ситуації;
- 1 бал — неефективна або конфліктна комунікативна поведінка.

Максимальний бал — 48. Отримані показники інтерпретувалися так:

- 40–48 балів — високий рівень комунікативної компетентності;
- 31–39 балів — достатній рівень;
- 22–30 балів — середній рівень;
- 21 і менше балів — низький рівень.

Результати проведеного тестування виявились наступними (табл. 4).

Таблиця 4

Результати діагностування за адаптованим тестом «Комунікативна компетентність викладача» (за Л. Мітіною)

Рівень комунікативної компетентності	Кількість студентів	% від загальної кількості
Високий	14	23,3 %
Достатній	28	46,7 %
Середній	13	21,7 %
Низький	5	8,3 %

Аналіз показав, що переважна більшість студентів (70,0 %) мають високий або достатній рівень комунікативної компетентності. Це свідчить про наявність знань щодо педагогічних стратегій, навичок співпраці та усвідомлення професійно-етичних норм.

Однак у близько 30 % студентів компетентність розвинена на середньому або низькому рівні, що вказує на потребу у спеціальних тренінгах і практиках розвитку педагогічного спілкування.

2. Характеристика за напрямками прояву компетентності

а) Знання стратегій педагогічної комунікації

Близько 65 % студентів обрали ефективні варіанти взаємодії (налагодження контакту, підтримка діалогу, запобігання емоційним загостренням).

Найвищі показники мали студенти спеціальності «Педагогіка вищої школи» — середній бал 41,2 із 48, що свідчить про обізнаність у педагогічній психології та основах діалогічного спілкування (опора на підходи І. Зязюна, Н. Волкової).

Студенти напряму «ІКТ в освіті» отримали середній бал 36,7, що зумовлено меншою кількістю гуманітарних дисциплін у навчальному плані.

б) Розуміння стилів спілкування

Найчастіше респонденти ідентифікували демократичний стиль як оптимальний для професійної взаємодії. Однак 26,7 % студентів періодично обирали авторитарні або формально-рольові відповіді, що свідчить про переоцінку ролі контролю та недостатню гнучкість у комунікації. Це може бути наслідком академічного середовища, де вертикальні моделі спілкування домінують над партнерськими.

в) Методи уникнення та врегулювання конфліктів

Понад половина опитаних (56,7 %) продемонстрували адекватні навички конфліктологічного аналізу (компроміс, співпраця, емпатія). Проте близько 18,3 % студентів обрали стратегії уникнення або поступки, що може вказувати на низьку впевненість у комунікативних ситуаціях або страх емоційного зіткнення. Це особливо помітно серед студентів ІКТ-напряму, де менше практикуються рольові й комунікативні вправи.

Результати проведеного діагностичного обстеження на предмет сформованості у студентів-майбутніх педагогів культури педагогічного спілкування за когнітивним компонентом за діагностичним адаптованим тестом «Комунікативна компетентність викладача» (за Л. Мітіною) у розрізі спеціальностей виявились наступними (табл.5).

Отже, студенти педагогічного напряму мають вищі середні показники (40,5) порівняно з ІКТ-групою (36,8). Це пояснюється специфікою навчального процесу — більша кількість практичних занять, тренінгів, рольових ігор та педагогічних практик, що сприяють розвитку комунікативної культури.

Порівняльний аналіз за спеціальностями

Спеціальність	Високий рівень	Достатній	Середній	Низький	Середній бал
Педагогіка вищої школи (n=32)	10 (31,3%)	14 (43,7%)	6 (18,7%)	2 (6,3%)	40,5
ІКТ в освіті (n=28)	4 (14,3%)	14 (50,0%)	7 (25,0%)	3 (10,7%)	36,8

Студенти педагогічного профілю демонструють вищі результати завдяки орієнтації освітніх програм на педагогічну взаємодію, тоді як студенти ІКТ-напрямку потребують більшої кількості практик комунікації.

Отримані результати підтверджують необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи з розвитку комунікативної культури — тренінгів, ділових ігор, рефлексивних практикумів та супервізій під час педагогічної практики.

3. Результати діагностування за тестом самодіагностики «Розуміння педагогічної етики» (на основі О. Семеног, 2013).

Дослідження проводилося серед 60 студентів освітніх програм «Педагогіка вищої школи» (32 особи) та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» (28 осіб) Національного університету біоресурсів і природокористування України. Метою тесту було виявлення рівня обізнаності майбутніх викладачів щодо етичних норм академічного середовища та розуміння ними морально-професійних засад педагогічної діяльності.

Методика розроблена на основі концепції О. Семеног (2013), яка визначає педагогічну етику як інтегровану складову професійної культури викладача. Тест складається з 12 тверджень, що відображають базові принципи академічної доброчесності, педагогічного такту, толерантності, справедливості, відповідальності та взаємоповаги.

Респонденти оцінювали кожне твердження за 5-бальною шкалою:

- 5 балів — повністю згоден;
- 4 бали — переважно згоден;
- 3 бали — частково згоден;

- 2 бали — *переважно не згоден*;
- 1 бал — *повністю не згоден*.

Максимальна сума — 60 балів, що інтерпретується таким чином:

- 46–60 балів — *високий рівень розуміння педагогічної етики*;
- 31–45 балів — *середній рівень*;
- до 30 балів — *низький рівень*.

Загальні результати подано у таблиці 6.

Таблиця 6

**Результати діагностичного обстеження за тестом самодіагностики
«Розуміння педагогічної етики» (на основі О. Семеног, 2013)**

Рівень розуміння педагогічної етики	Кількість студентів	% від загальної кількості
Високий	22	36,7 %
Середній	31	51,6 %
Низький	7	11,7 %

Отримані результати засвідчили, що понад половина опитаних студентів (51,6 %) продемонстрували середній рівень розуміння педагогічної етики, тобто мають часткове володіння основними поняттями й принципами, проте їхні знання не завжди є системними або практично застосовними.

Водночас 36,7 % респондентів показали високий рівень сформованості етичних знань, що свідчить про глибоке усвідомлення моральних засад педагогічної професії, значення академічної доброчесності, педагогічного такту та справедливості.

Натомість 11,7 % студентів виявили низький рівень розуміння, що характеризується фрагментарними уявленнями про зміст етичних норм і їх роль у педагогічній діяльності.

Характеристика результатів за змістовими аспектами тесту виявила наступний результат:

- а) Знання про сутність і функції педагогічної етики

Найвищі показники зафіксовано у твердженнях, що стосувалися ролі моральних цінностей у педагогічному спілкуванні, значення доброчесності та

прикладу викладача як морального лідера. 78 % студентів повністю погодилися з твердженнями про необхідність дотримання етичних стандартів у кожному аспекті професійної діяльності. Це свідчить про наявність когнітивного розуміння етики як системи норм поведінки викладача, що формує моральний клімат у навчальному середовищі.

б) Усвідомлення принципів академічної доброчесності

Близько 64 % респондентів виявили чітке розуміння важливості дотримання принципів чесності, недопущення плагіату та справедливого оцінювання.

Однак частина студентів (приблизно 21 %) схильна сприймати ці норми радше як адміністративну вимогу, ніж як внутрішню моральну установку, що свідчить про зовнішню мотивацію до етичної поведінки.

в) Розуміння морально-комунікативних норм

68 % опитаних зазначили, що вважають взаємоповагу, доброзичливість і толерантність невід'ємними рисами викладача. Проте лише 42 % студентів змогли правильно інтерпретувати етичні принципи у змодельованих конфліктних ситуаціях (наприклад, публічна критика студента, оцінювання колег, відмова в допомозі тощо). Це свідчить про дефіцит практичного застосування етичних знань і потребу у розвитку емоційно-регулятивного та рефлексивного компонентів етичної культури. Нижче подано результати проведеного діагностування у розрізі спеціальностей (табл.7).

Студенти педагогічного напрямку показали вищий середній бал (47,2), що пояснюється наявністю у навчальному плані дисциплін гуманітарно-етичного змісту («Етика педагогічної діяльності», «Культура професійного спілкування», «Педагогічна майстерність»). Студенти ІКТ-направку мають практичну орієнтацію і менше залучені до обговорення морально-філософських аспектів педагогічної діяльності, що частково знижує рівень їх етичної компетентності.

Результати діагностування когнітивного компонента культури професійного спілкування за за тестом самодіагностики «Розуміння педагогічної етики» у розрізі спеціальностей

Спеціальність	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Середній бал
Педагогіка вищої школи (n=32)	14 (43,7%)	16 (50,0%)	2 (6,3%)	47,2
ІКТ в освіті (n=28)	8 (28,6%)	15 (53,6%)	5 (17,8%)	42,8

Графік результатів сформованості когнітивного компонента культури професійного спілкування студентів (за тестом «Розуміння педагогічної етики»). Він демонструє, що більшість студентів мають середній рівень теоретичних знань, тоді як високий рівень володіння етичними нормами виявлено у меншій, але помітній частині вибірки (рис. 5).

Рівні сформованості когнітивного компонента культури професійного спілкування

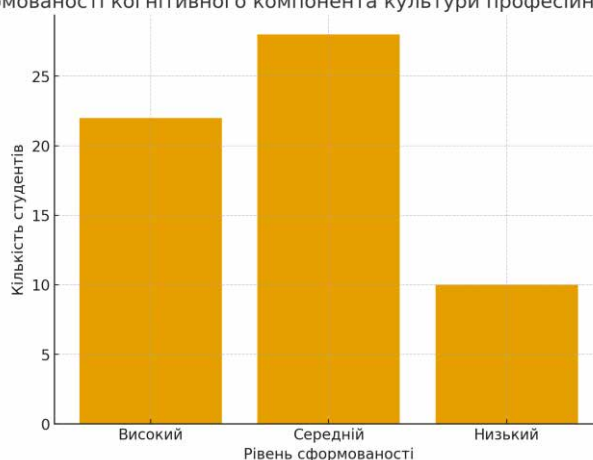

Рис.5. Загальний рівень сформованості когнітивного компонента культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Більшість студентів (понад 85 %) мають принаймні базове або достатнє розуміння педагогічної етики, що свідчить про позитивну динаміку гуманітарної підготовки в університеті. Проте у половини опитаних знання мають декларативний характер і потребують систематизації та перенесення у практичну площину. Розбіжності між спеціальностями свідчать про вплив профілю підготовки на рівень етичної компетентності: майбутні викладачі

педагогічних дисциплін краще усвідомлюють етичні стандарти, ніж студенти ІКТ-напряму. Виявлено потребу у введенні тренінгів і практичних модулів із розвитку етичної рефлексії, аналізу педагогічних ситуацій, формування моральної позиції викладача. Загальний рівень розуміння педагогічної етики в студентів НУБіП України можна оцінити як середній із тенденцією до достатнього, що створює сприятливі умови для подальшого формування етичної культури майбутніх педагогів.

Результати діагностики емоційно-ціннісного компонента культури професійного спілкування майбутніх педагогів.

Емоційно-ціннісний компонент культури професійного спілкування визначає ставлення особистості до педагогічної діяльності, до студентів і колег, рівень розвитку емпатії, гуманістичних цінностей, моральних орієнтирів і професійної мотивації. Для вивчення цього компонента було застосовано три методики:

1. Методика визначення емпатійних тенденцій (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн, адаптація Ю. Орлова);
2. Опитувальник «Мотивація професійної діяльності педагога» (К. Замфір у модифікації А. Реана);
3. Методика «Самодіагностика рівня моральної спрямованості особистості» (В. Бойко).

Дослідження проведено серед 60 студентів спеціальностей «Педагогіка вищої школи» (32 особи) та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» (28 осіб) НУБіП України.

Ця методика спрямована на вимірювання здатності студентів до співпереживання, розуміння емоцій інших людей, уміння адекватно реагувати на почуття співрозмовників. Вона містить 33 твердження, оцінювані за п'ятибальною шкалою, що дозволяє визначити рівень емпатійності як високий, середній або низький.

**Результати за методикою визначення емпатійних тенденцій
(А. Мехрабіан, Н. Епштейн)**

Рівень розвитку емпатії	Кількість студентів	% від загальної кількості
Високий	18	30,0 %
Середній	33	55,0 %
Низький	9	15,0 %

Переважає більшість студентів (55 %) мають середній рівень емпатійних тенденцій, що вказує на достатню, але ще не стабільну здатність до емоційного розуміння партнера по спілкуванню. Такі респонденти можуть виявляти співпереживання, однак не завжди здатні адекватно інтерпретувати приховані емоційні стани або керувати власними емоційними реакціями.

30 % студентів продемонстрували високий рівень емпатії, що свідчить про виражену здатність до емоційного відгуку, толерантність, доброзичливість і високий рівень педагогічної чутливості. Ця група демонструє сформовану гуманістичну орієнтацію, що є важливою передумовою ефективного професійного спілкування викладача.

Водночас 15 % респондентів характеризуються низьким рівнем емпатійності, що може вказувати на знижений інтерес до емоційних станів інших, орієнтацію на раціональні аспекти комунікації, труднощі у створенні довірчої атмосфери взаємодії. Такі студенти потребують спеціальної корекційно-розвивальної роботи з розвитку емоційної чутливості.

Результати за опитувальником «Мотивація професійної діяльності педагога» (К. Замфір, модифікація А. Реана)

Опитувальник дозволяє визначити співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації педагогічної діяльності. Для майбутніх педагогів переважання внутрішньої мотивації свідчить про усвідомлене прийняття професії, орієнтацію на розвиток і самореалізацію в освітній сфері.

Результати за опитувальником «Мотивація професійної діяльності педагога» (К. Замфір, модифікація А. Реана)

Тип мотивації	Кількість студентів	% від загальної кількості
Висока внутрішня мотивація	26	43,3 %
Збалансована (змішана) мотивація	25	41,7 %
Переважаюча зовнішньої мотивації	9	15,0 %

Аналіз результатів. Найбільшу частку становлять студенти з високою внутрішньою мотивацією (43,3 %). Вони виявляють позитивне ставлення до професії викладача, прагнення до саморозвитку, реалізації педагогічного потенціалу, усвідомлюють соціальну значущість освітньої діяльності.

41,7 % опитаних продемонстрували змішаний тип мотивації, поєднуючи інтерес до професії з орієнтацією на зовнішні чинники — стабільність працевлаштування, кар'єрні перспективи, визнання. Це свідчить про перехідний етап становлення професійних цінностей, коли внутрішні мотиви ще не набули домінуючого характеру.

15 % студентів орієнтуються переважно на зовнішні стимули — матеріальну вигоду, престиж, оцінку з боку керівництва. Для цієї групи характерне недостатнє усвідомлення педагогічного покликання, що вказує на низький рівень сформованості ціннісної складової професійної культури.

Результати за методикою «Самодіагностика рівня моральної спрямованості особистості» (В. Бойко)

Методика спрямована на визначення гуманістичної орієнтації, моральної відповідальності, дотримання етичних норм у професійній поведінці.

За підсумками діагностики отримано такі результати (табл.10).

Понад половина студентів (51,7 %) мають помірний рівень моральної спрямованості, що відображає усвідомлення етичних норм, проте їх застосування у професійних ситуаціях є нестійким. Такі респонденти загалом

орієнтовані на гуманістичні цінності, але потребують розвитку навичок морального самоконтролю.

Таблиця 10

Результати діагностування сформованості рівня культури професійного спілкування за емоційно-ціннісним компонентом за методикою «Самодіагностика рівня моральної спрямованості особистості»

Рівень моральної спрямованості	Кількість студентів	% від загальної кількості
Високий	20	33,3 %
Помірний	31	51,7 %
Низький	9	15,0 %

33,3 % учасників виявили високий рівень моральної спрямованості, що характеризується стабільністю моральних переконань, гуманістичною позицією, здатністю до морального вибору відповідно до принципів педагогічної етики.

15 % студентів мають низький рівень, що може бути наслідком недостатнього усвідомлення моральної відповідальності, прагматичного ставлення до професійних норм, низької рефлексивності.

Узагальнений аналіз емоційно-ціннісного компонента подано у таблиця 11.

Таблиця 11

Рівень сформованості емоційно-когнітивного компонента культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Показники	Високий рівень	Середній / помірний рівень	Низький рівень
Емпатійні тенденції	30,0 %	55,0 %	15,0 %
Професійна мотивація	43,3 %	41,7 %	15,0 %
Моральна спрямованість	33,3 %	51,7 %	15,0 %

Середній показник сформованості емоційно-ціннісного компонента становить 45,5 %, що відповідає середньому рівню розвитку. Найбільш розвиненим аспектом є професійна мотивація (домінування внутрішніх мотивів), що відображає позитивне ставлення до педагогічної діяльності.

Найвразливішими виявилися емпатійна чутливість і стабільність моральних установок, які потребують спеціальних педагогічних умов для подальшого розвитку.

Графік, що ілюструє результати рівня сформованості емоційно-ціннісного компонента культури професійного спілкування студентів за трьома методиками. Він показує переважання середнього рівня розвитку в більшості досліджуваних показників, з найвищими результатами за мотиваційним аспектом (рис. 5).

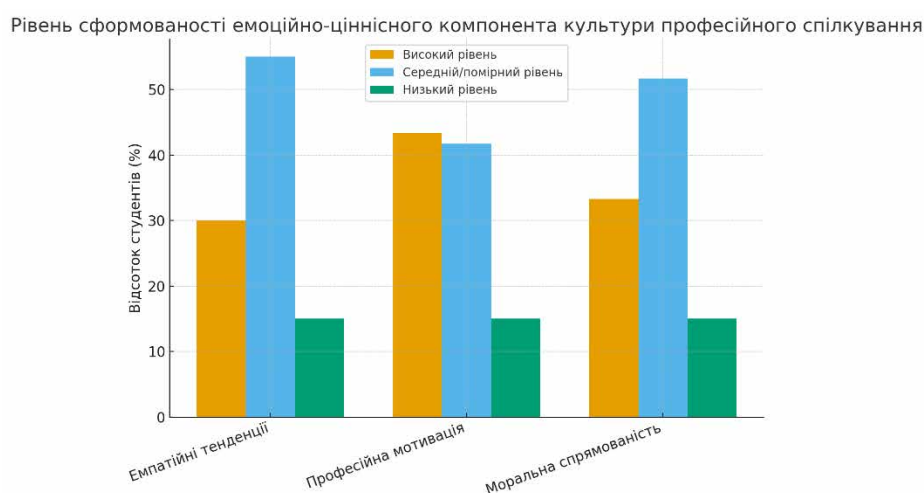

Рис. 6. Загальний рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Отже, емоційно-ціннісний компонент культури професійного спілкування студентів загалом сформований на середньому рівні, що свідчить про позитивні тенденції у професійному становленні майбутніх педагогів. Найвищі результати зафіксовано у сфері внутрішньої мотивації, що відображає усвідомлене ставлення до професії та прагнення до самореалізації.

Рівень емпатії та моральної спрямованості у частини студентів залишається недостатнім, що може негативно впливати на якість педагогічної взаємодії та формування етичного клімату.

Виявлено необхідність цілеспрямованого формування емоційної культури через інтерактивні тренінги, обговорення педагогічних дилем, розвиток рефлексії.

Порівняльний аналіз засвідчив, що студенти спеціальності «Педагогіка вищої школи» мають вищі показники за всіма трьома методиками, ніж представники напряму «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті», що зумовлено гуманітарним спрямуванням їх підготовки.

Результати діагностування діяльнісно-комунікативного компонента культури професійного спілкування майбутніх педагогів

Діяльнісно-комунікативний компонент культури професійного спілкування охоплює практичні навички взаємодії, уміння налагоджувати конструктивний діалог, адекватно реагувати на педагогічні ситуації, проявляти толерантність, тактовність, ініціативність та організаційні здібності. Для його вивчення було використано три взаємодоповнювальні методики, які дозволяють оцінити як індивідуальні комунікативні характеристики, так і прояви професійного такту у практичній діяльності.

1. Методика «Діагностика рівня комунікативних та організаторських схильностей» (КОС-2, В. Синявський, В. Федоришин)

Тест КОС-2 спрямований на визначення ступеня розвитку схильності до спілкування, здатності організовувати взаємодію, приймати рішення у групових ситуаціях та проявляти лідерські якості.

Аналіз результатів 60 студентів показав такі тенденції:

- Високий рівень комунікативних та організаторських схильностей виявлено у 18 осіб (30%). Ці студенти активно взаємодіють у групі, проявляють ініціативність, здатні координувати роботу колективу, демонструють відповідальність і стійкість до стресових ситуацій.
- Середній рівень — у 32 осіб (53%). Для цієї групи характерна вибірковість у комунікативній активності, певна залежність від зовнішніх умов, потреба в додатковому стимулюванні. Вони здебільшого ефективно виконують поставлені завдання, однак не завжди проявляють ініціативу в організаційній діяльності.

- Низький рівень — у 10 студентів (17%). Такі студенти виявляють труднощі в налагодженні контактів, уникають групової взаємодії, часто невпевнені у власних силах і демонструють пасивну позицію під час дискусій.

Отже, більшість студентів мають достатній потенціал для розвитку професійної комунікації, однак потребують систематичної роботи над розвитком організаторської компетентності.

2. Авторський опитувальник «Педагогічний такт і культура спілкування» (на основі критеріїв С. Вітвицької та І. Зязюна)

Дана методика дозволяє визначити рівень сформованості мовленнєвої культури, дотримання етичних норм, вміння володіти собою у складних педагогічних ситуаціях.

Отримані результати свідчать, що:

- Високий рівень педагогічного такту мають 20 студентів (33%). Вони характеризуються коректністю висловлювань, вмінням підтримувати позитивну атмосферу, уникаючи конфліктів, виявляти толерантність і гнучкість.
- Середній рівень — у 30 студентів (50%). Ці студенти, як правило, демонструють базову культуру спілкування, однак у складних ситуаціях можуть діяти імпульсивно, що свідчить про недостатній розвиток емоційного самоконтролю.
- Низький рівень — у 10 студентів (17%). Вони мають труднощі в регуляції емоційного стану, недостатньо розвинуте почуття міри у спілкуванні, що може призводити до непорозумінь із колегами чи здобувачами освіти.

Отже, рівень сформованості педагогічного такту більшості майбутніх викладачів є достатнім, але потребує подальшого вдосконалення через практичні тренінги, супервізію та рефлексивний аналіз комунікативних ситуацій.

3. Спостереження за участю у рольових іграх і тренінгах комунікативної майстерності

Цей етап дослідження здійснювався у процесі педагогічної практики та навчальних занять з дисциплін «Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи», «Компаративістика в освіті», «Основи наукових досліджень». Під час спостереження оцінювалися такі показники:

- виразність та чіткість мовлення;
- здатність слухати і чути співрозмовника;
- вміння адаптувати стиль спілкування до ситуації;
- коректність і логічність висловлювань;
- ефективність взаємодії у команді.

Результати засвідчили:

- Високий рівень сформованості діяльнісно-комунікативних умінь — у 17 студентів (28%);
- Середній рівень — у 33 студентів (55%);
- Низький рівень — у 10 студентів (17%).

Найбільш проблемною виявилася здатність до гнучкого використання комунікативних стратегій у ситуаціях педагогічного конфлікту, тоді як показники мовленнєвої виразності та співпраці в групі були загалом на достатньому рівні.

Узагальнений аналіз результатів обстеження рівня сформованості культури професійного мовлення за комунікативно-діяльнісним компонентом подано у таблиці 12.

Отримані результати свідчать, що більшість студентів мають середній рівень сформованості діяльнісно-комунікативного компонента культури професійного спілкування. Вони демонструють достатній рівень соціальної активності, однак потребують подальшого розвитку навичок емоційної саморегуляції, вербальної гнучкості та педагогічного такту.

Результати обстеження рівня сформованості культури професійного мовлення за комунікативно-діяльнісним компонентом

Рівень	КОС-2	Педагогічний такт	Спостереження	Середній показник (%)
Високий	30%	33%	28%	30%
Середній	53%	50%	55%	53%
Низький	17%	17%	17%	17%

Отримані результати свідчать, що більшість студентів мають середній рівень сформованості діялісно-комунікативного компонента культури професійного спілкування. Вони демонструють достатній рівень соціальної активності, однак потребують подальшого розвитку навичок емоційної саморегуляції, вербальної гнучкості та педагогічного такту.

Таким чином, розвиток даного компонента можливий за умови системного впровадження інтерактивних методів — тренінгів, рольових ігор, дебатів, а також через практичне занурення у педагогічні ситуації, що сприятиме формуванню професійно-комунікативної майстерності як складової культури майбутнього викладача.

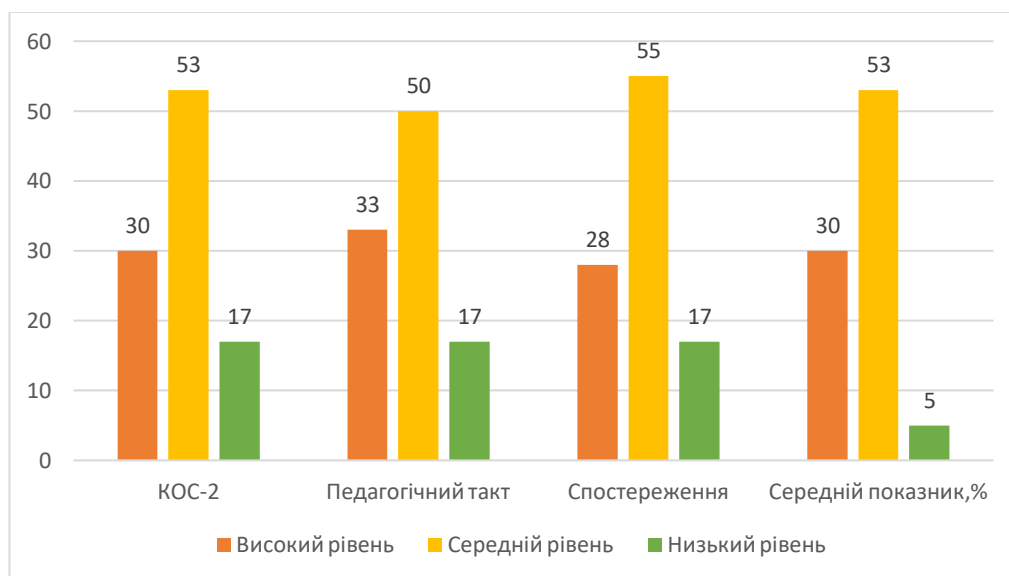

Рис. 7. Загальний рівень сформованості комунікативно-діялісного компонента культури професійного спілкування за трьома діагностичними методиками

Студенти з високими результатами характеризуються розвиненими навичками педагогічного спілкування, умінням регулювати емоційні стани, володіють культурою мовлення й активно застосовують ІКТ у професійній взаємодії. Респонденти із середнім рівнем мають певні труднощі у використанні етичних норм у складних комунікативних ситуаціях або під час конфліктів.

Отримані результати свідчать, що більшість студентів володіють базовими знаннями та позитивним ставленням до професійної культури педагога, але потребують розвитку практичних комунікативних умінь і підвищення рівня рефлексії у професійній взаємодії. Серед виявлених тенденцій: більш високі результати у студентів спеціальності *«Педагогіка вищої школи»* порівняно з *«ІКТ в освіті»*, що пояснюється гуманітарною спрямованістю навчання; висока ціннісна орієнтація не завжди підкріплюється сформованими практичними вміннями; студенти виявляють готовність до самовдосконалення, але потребують цілеспрямованих тренінгових занять і педагогічних практик, орієнтованих на культуру спілкування.

Загалом рівень сформованості культури професійного спілкування за авторською анкетною можна охарактеризувати як достатній.

ВИСНОВКИ до розділу 2

У другому розділі було розглянуто сучасний стан проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів, організацію та проведення емпіричного дослідження, а також проаналізовано отримані результати.

Проведений теоретичний аналіз (підрозділ 2.1) засвідчив, що формування культури професійного спілкування є важливим компонентом професійної підготовки педагога, який визначає його здатність до ефективної взаємодії у педагогічному середовищі. Встановлено, що сучасні науковці

розглядають культуру професійного спілкування як інтегративну якість особистості, яка охоплює комунікативну компетентність, етичні норми, толерантність, емпатію та рефлексію. Проте аналіз практики підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти виявив недостатній рівень сформованості цієї культури, фрагментарність її розвитку та потребу у цілеспрямованому педагогічному впливі.

У підрозділі 2.2 обґрунтовано організацію й методику дослідження. Визначено мету, завдання, гіпотезу, етапи та методи емпіричного вивчення рівнів сформованості культури професійного спілкування у студентів педагогічних спеціальностей. Описано вибірку дослідження, методи діагностики (анкетування, спостереження, бесіди, тестування тощо), а також критерії та показники оцінювання досліджуваного феномену.

Аналіз результатів емпіричного дослідження (підрозділ 2.3) показав, що більшість майбутніх педагогів мають середній або недостатній рівень сформованості культури професійного спілкування. Виявлено труднощі у сфері етичного самоконтролю, комунікативної толерантності, уміння конструктивно вирішувати конфлікти, налагоджувати взаємодію з учнями, колегами та батьками. Це підтверджує необхідність розроблення та впровадження спеціальної педагогічної системи або програми, спрямованої на розвиток культури професійного спілкування у процесі фахової підготовки.

Отже, результати другого розділу дозволили з'ясувати актуальний стан проблеми, емпірично підтвердити наявність суперечностей між вимогами до професійної діяльності педагога та фактичним рівнем сформованості культури його спілкування, що створює підґрунтя для подальшої розробки й експериментальної перевірки ефективних педагогічних умов її формування.

РОЗДІЛ III. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти

У сучасній педагогічній науці поняття *«педагогічні умови»* трактується як сукупність взаємопов'язаних факторів, що забезпечують ефективність освітнього процесу та сприяють досягненню визначеної мети. У контексті формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів під педагогічними умовами розуміємо спеціально створене освітнє середовище, що стимулює розвиток комунікативної компетентності, етичної культури, емпатії та рефлексивності особистості.

Культура професійного спілкування педагога охоплює такі складники: мовленнєву культуру (володіння нормами усного й писемного мовлення); етичну культуру (дотримання моральних норм, педагогічного такту); комунікативну компетентність (здатність до ефективної взаємодії у професійному середовищі); емпатійність (уміння розуміти емоційний стан іншого); рефлексію (усвідомлення власних комунікативних дій та їх наслідків).

Таким чином, педагогічні умови формування культури професійного спілкування повинні забезпечувати розвиток усіх зазначених компонентів у процесі підготовки майбутніх фахівців.

На основі теоретичного аналізу та емпіричних даних визначено систему педагогічних умов, які сприяють формуванню культури професійного спілкування у студентів педагогічних спеціальностей (табл.13).

**Педагогічні умови формування культури професійного спілкування
майбутніх педагогів закладів вищої освіти**

№	Педагогічна умова	Зміст реалізації	Очікуваний результат
1	Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного спілкування	Включення студентів у діяльність, що підкреслює значущість культури спілкування (тренінги, дискусії, рольові ігри)	Усвідомлення цінності професійного спілкування як складової педагогічної майстерності
2	Інтеграція комунікативного компоненту у зміст фахових дисциплін	Міжпредметні зв'язки між курсами педагогіки, психології, методики навчання; акцент на розвиток комунікативних умінь	Підвищення рівня комунікативної компетентності студентів
3	Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі	Моделювання професійних ситуацій, педагогічні квести, дебати, метод «case study»	Формування навичок ефективної взаємодії в освітньому середовищі
4	Організація рефлексивно-аналітичної діяльності студентів	Впровадження рефлексивних щоденників, самооцінювання, групових обговорень	Розвиток здатності до самоаналізу й самовдосконалення
5	Педагогічне наставництво і партнерська взаємодія викладача зі студентами	Відмова від авторитарного стилю на користь діалогічного спілкування	Формування довірливого освітнього середовища, відкритості та взаємоповаги

Коротко схарактеризуємо зміст кожної з визначених педагогічних умов.

1. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного спілкування

Мотиваційна основа є вирішальною у становленні комунікативної культури педагога. Для її розвитку доцільно застосовувати технології, які стимулюють позитивне ставлення до педагогічної взаємодії: інтерактивні лекції, аналіз педагогічних ситуацій, тренінги з розвитку комунікативних умінь. Особливу увагу варто приділяти усвідомленню студентами значення культури спілкування як морально-етичної та професійної цінності.

2. Інтеграція комунікативного компоненту у зміст фахової підготовки. Ефективність формування культури професійного спілкування зростає, якщо комунікативні завдання пронизують усі навчальні дисципліни. Наприклад, у курсі педагогіки можна аналізувати стилі спілкування вчителя з учнями; у психології — психологічні бар'єри комунікації; у методиці навчання — методи організації зворотного зв'язку.

3. Використання інтерактивних технологій. Методи активного навчання (дебати, рольові ігри, дискусії, ділові ігри, «мозковий штурм») створюють умови для практичного засвоєння комунікативних навичок. У процесі виконання таких завдань студенти вчаться слухати, аргументувати, контролювати емоції та підтримувати конструктивний діалог.

4. Організація рефлексивно-аналітичної діяльності. Рефлексія є механізмом саморозвитку комунікативної культури. Важливо, щоб студенти регулярно аналізували власну поведінку у спілкуванні, визначали свої сильні та слабкі сторони, отримували зворотний зв'язок від викладачів і одногрупників. Корисними інструментами є ведення *рефлексивного щоденника* або *портфоліо професійного зростання*.

5. Педагогічне наставництво і партнерська взаємодія. Викладач має виступати не лише джерелом знань, а й прикладом культури спілкування. Діалогічна модель взаємодії, заснована на довірі, підтримці й толерантності, створює сприятливий психологічний клімат, що стимулює розвиток культури професійного спілкування.

Розроблена система педагогічних умов може бути представлена як модель (табл. 14), що включає етапи, форми роботи та очікувані результати.

Таблиця 14

Модель реалізації педагогічних умов формування культури професійного спілкування

Етап	Форми та методи роботи	Основні результати
Мотиваційно-орієнтаційний	Інтерактивні лекції, дискусії, анкетування, тренінги мотивації	Усвідомлення значення культури спілкування для педагогічної діяльності

Змістово-операційний	Рольові ігри, моделювання педагогічних ситуацій, проєктна діяльність	Розвиток практичних комунікативних умінь і навичок
Рефлексивно-аналітичний	Самоаналіз, обговорення, ведення щоденників спостережень	Формування здатності до саморегуляції та професійного самовдосконалення

Отже, ефективне формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів можливе за умови цілеспрямованого створення педагогічного середовища, яке поєднує мотиваційні, змістові, технологічні та рефлексивні аспекти.

До ключових педагогічних умов належать: формування позитивного мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного спілкування; інтеграція комунікативного компоненту у зміст професійної підготовки; активне використання інтерактивних технологій; організація рефлексивно-аналітичної діяльності; встановлення партнерських стосунків між викладачем і студентом.

Реалізація зазначених умов забезпечує розвиток у майбутніх педагогів високого рівня культури професійного спілкування, що є необхідною передумовою їхньої педагогічної майстерності та успішної професійної діяльності.

2.2. Зміст, форми і засоби реалізації педагогічних умов

Зміст реалізації педагогічних умов формування культури професійного спілкування визначається метою — розвитком у студентів системи знань, умінь, ціннісних орієнтацій і досвіду ефективної комунікації у професійній діяльності педагога.

У закладах вищої освіти, зокрема у Національному університеті біоресурсів і природокористування України (НУБіП), формування культури спілкування майбутніх педагогів здійснюється через інтеграцію змістових блоків гуманітарних, психолого-педагогічних і фахових дисциплін. До таких блоків належать:

- 1) Психолого-педагогічний – оволодіння знаннями про особливості міжособистісного спілкування, стилі педагогічної взаємодії, культуру мовлення, педагогічну етику.
- 2) Комунікативно-діяльнісний – формування практичних умінь вербальної й невербальної комунікації, розвиток навичок активного слухання, конструктивного вирішення конфліктів, ведення педагогічного діалогу.
- 3) Рефлексивно-оцінний – розвиток здатності до самоспостереження, самоаналізу, усвідомлення власних комунікативних особливостей і шляхів їх вдосконалення.
- 4) Ціннісно-мотиваційний – формування внутрішньої потреби дотримуватися етичних норм, педагогічного такту, толерантності та відповідальності у спілкуванні.

Для прикладу, у НУБіП України у межах підготовки майбутніх педагогів активно використовується дисципліна «Культура професійного спілкування педагога», де поєднано теоретичні заняття з тренінговими модулями, психологічними практикумами та рефлексивними сесіями. Подібний підхід застосовується також у Київському університеті імені Бориса Грінченка, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка.

Реалізація педагогічних умов здійснюється через поєднання традиційних, інтерактивних і практико-орієнтованих форм навчання, які забезпечують цілісність процесу формування культури професійного спілкування (табл.15).

У НУБіП, наприклад, реалізується курс «Психологія спілкування», який поєднує лекційно-практичну форму з елементами коучингової підтримки. Під час занять студенти моделюють педагогічні ситуації, розігрують конфліктні кейси, опрацьовують правила конструктивного діалогу.

Форми організації освітнього процесу для формування культури професійного спілкування

Група форм	Конкретні види діяльності	Очікувані результати
Аудиторні	Лекції-дискусії, інтерактивні семінари, тренінги з культури спілкування, аналіз педагогічних ситуацій	Формування базових знань і первинних комунікативних умінь
Практичні	Ділові та рольові ігри, майстер-класи, педагогічні дебати, кейс-методи	Відпрацювання навичок ефективної взаємодії, аргументації, самоконтролю
Позааудиторні	Педагогічні практики, волонтерська діяльність, кураторські години, участь у студентському самоврядуванні	Формування досвіду реального спілкування у професійному середовищі
Рефлексивно-аналітичні	Ведення щоденників самоспостережень, створення портфоліо, групові обговорення, менторські зустрічі	Розвиток здатності до самоаналізу та професійного самовдосконалення

Особливо ефективними виявилися інтерактивні тренінги у співпраці з психологічною службою університету, де відбувається відкрите обговорення комунікативних труднощів студентів під час педагогічної практики.

Під засобами реалізації педагогічних умов розуміємо комплекс матеріальних, інформаційних і педагогічних ресурсів, що забезпечують ефективність формування культури спілкування.

До таких засобів належать:

- 1) Навчально-методичні ресурси (програми курсів «Педагогічна комунікація», «Культура професійного мовлення», «Етика ділового спілкування»);
- 2) Навчальні посібники й електронні ресурси (наприклад, електронний курс Moodle НУБіП «Професійне спілкування педагога»);
- 3) Дидактичні матеріали для самостійної роботи (кейси, завдання для рефлексії, онлайн-опитування);
- 4) Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) . Використання цифрових засобів (Zoom, Google Classroom, Padlet, Mentimeter, Kahoot) створює умови для активної взаємодії студентів, розвитку культури

дистанційного спілкування, формування цифрового етикету. У НУБіП активно впроваджуються онлайн-дебати та відеопрезентації педагогічних ситуацій, які аналізуються колективно під керівництвом викладача.

- 5) Тренінгові технології та інтерактивні засоби (комплекси вправ на розвиток емоційного інтелекту; тренінги з невербальної комунікації; використання методів «case study» та «peer feedback» (взаємооцінювання комунікативних дій).

Так, у Львівському національному університеті імені Івана Франка впроваджено тренінгову програму «Педагогічна комунікація як ресурс професійного успіху», що значно підвищує комунікативну готовність студентів.

- б) Соціально-культурне середовище університету
- Значну роль у реалізації педагогічних умов відіграє позааудиторна діяльність — участь студентів у наукових гуртках, культурно-просвітницьких заходах, педагогічних фестивалях і конкурсах («Педагогічний дебют», «Учитель року»). Ці заходи формують навички публічних виступів, уміння вести дискусію, толерантно відстоювати власну позицію.

Аналіз досвіду НУБіП України, Уманського державного педагогічного університету, Київського університету імені Б. Грінченка показує, що найбільш результативними є ті освітні практики, які поєднують:

- інтеграцію навчального і практичного компонентів,
- застосування інтерактивних форм,
- індивідуальний супровід викладача-ментора,
- рефлексивно-аналітичну підтримку студентів.

Реалізація педагогічних умов формування культури професійного мовлення майбутніх педагогів закладів вищої освіти передбачає впровадження таких заходів:

Мотиваційно-ціннісний блок

- проведення інтерактивних лекцій «Професійне спілкування як інструмент успіху педагога»;
- організація дискусійних клубів «Етика вчителя в сучасному світі»;
- конкурс студентських есе «Мій педагогічний стиль спілкування».

Інтегративно-змістовий блок

- включення комунікативних завдань у зміст дисциплін «Педагогіка», «Психологія спілкування», «Методика викладання»;
- створення міждисциплінарних міні-проектів («Ефективна комунікація на уроці»).

Інтерактивно-технологічний блок

- тренінги з розвитку комунікативної компетентності;
- рольові ігри та симуляції педагогічних ситуацій;
- онлайн-дебати та відеопрезентації педагогічних кейсів.

Рефлексивно-аналітичний блок

- ведення *«щоденника професійного спілкування»*;
- групові обговорення та взаємооцінювання комунікативних дій;
- підсумкові рефлексивні сесії.

Завдяки системному впровадженню таких умов спостерігається підвищення рівня комунікативної компетентності, розвиток етичної культури та усвідомлення педагогічних норм взаємодії.

Таким чином, реалізація педагогічних умов формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів передбачає: поєднання змістових блоків (психолого-педагогічного, діяльнісного, ціннісного та рефлексивного); використання різноманітних форм роботи (аудиторних, практичних, позааудиторних, рефлексивних); застосування сучасних засобів (ІКТ, тренінгових технологій, соціально-культурних заходів).

Досвід НУБіП України та провідних педагогічних університетів свідчить, що ефективність формування культури професійного спілкування зростає за умови створення відкритого, партнерського та рефлексивно

орієнтованого освітнього середовища, у якому студент не лише засвоює норми комунікації, а й активно вибудовує власний стиль професійного спілкування.

ВИСНОВКИ до розділу 3

У розділі було розглянуто теоретико-практичні засади формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти, визначено систему педагогічних умов, а також розкрито зміст, форми й засоби їх реалізації в освітньому процесі.

Проведений аналіз дав змогу встановити, що культура професійного спілкування педагога є інтегрованою характеристикою його особистості, яка охоплює мовленнєву, етичну, комунікативну, емоційно-ціннісну й рефлексивну складові. Вона визначає здатність педагога до гуманного, тактовного, продуктивного взаємодіяння з учасниками освітнього процесу та виступає однією з ключових ознак його професійної компетентності.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення досвіду НУБіП України, було визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів, а саме:

1. формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до професійного спілкування;
2. інтеграцію комунікативного компонента у зміст фахової підготовки;
3. застосування інтерактивних технологій навчання й педагогічного наставництва;
4. організацію рефлексивно-аналітичної діяльності студентів.

Розкрито, що зміст реалізації педагогічних умов передбачає поєднання когнітивного, діяльнісного, ціннісного та рефлексивного компонентів підготовки, які забезпечують не лише засвоєння знань про культуру професійного спілкування, а й формування практичного досвіду педагогічної

взаємодії. У цьому процесі важливу роль відіграє викладач-наставник, який виступає зразком етичного та комунікативного стилю поведінки.

Установлено, що форми реалізації педагогічних умов охоплюють як традиційні, так і інноваційні організаційні підходи: інтерактивні лекції, тренінги, ділові й рольові ігри, дебати, майстер-класи, педагогічні практики, волонтерську діяльність, студентські клуби професійного спілкування. Особливо ефективними є практико-орієнтовані форми, що забезпечують перенесення знань у реальне педагогічне середовище.

До засобів реалізації педагогічних умов віднесено: навчально-методичні комплекси з дисциплін гуманітарного й психолого-педагогічного циклів; мультимедійні ресурси; інформаційно-комунікаційні технології (Moodle, Zoom, Google Classroom); тренінгові програми; рефлексивні щоденники; портфоліо професійного зростання; а також соціально-культурне середовище університету, яке стимулює розвиток етичної та комунікативної культури студентів.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що ефективність формування культури професійного спілкування зростає за умови цілісного поєднання змісту, форм і засобів реалізації педагогічних умов, побудованих на засадах гуманізму, партнерства, діалогу та рефлексії. Саме така система сприяє становленню професійно-компетентного, комунікабельного, етично зрілого педагога, здатного до конструктивної взаємодії у сучасному освітньому середовищі.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання дослідження на тему «Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів закладів вищої освіти» було теоретично обґрунтовано сутність цього феномена, виявлено особливості його розвитку в освітньому процесі вищої школи, емпірично діагностовано сучасний стан проблеми та розроблено педагогічні умови, зміст, форми й засоби її реалізації.

Отримані результати дозволяють зробити такі узагальнення:

1. Теоретичний аналіз проблеми дав змогу уточнити сутність і структуру поняття «*культура професійного спілкування педагога*», розкрити його як інтегровану характеристику особистості, що поєднує комунікативну компетентність, мовленнєву культуру, етичну поведінку, емпатійність, толерантність і рефлексивність. З'ясовано, що культура професійного спілкування виконує важливі функції — комунікативну, морально-виховну, когнітивну, регулятивну й інтеграційну, — і є невід'ємною складовою педагогічної майстерності. Формування цієї культури визначено як педагогічну проблему, що потребує цілеспрямованої системної роботи у процесі професійної підготовки студентів педагогічних спеціальностей.
2. Визначено зміст і структуру поняття «*культура професійного спілкування педагога*». У її складі виокремлено три основні компоненти: когнітивний — знання етичних норм, мовленнєвих правил, закономірностей педагогічної комунікації; мотиваційно-ціннісний — позитивне ставлення до професійного спілкування, усвідомлення його значущості; комунікативно-діяльнісний — уміння організовувати взаємодію, використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування;

Теоретичне узагальнення дало підстави розглядати культуру професійного спілкування як результат особистісного розвитку та професійної

підготовки педагога, що формується в умовах гуманістично орієнтованого освітнього середовища.

3. Емпіричне дослідження проблеми дозволило виявити реальний стан сформованості культури професійного спілкування у студентів педагогічних спеціальностей. За результатами анкетування, тестування й спостереження встановлено, що переважна більшість студентів перебуває на середньому або недостатньому рівні розвитку цього феномена. Найбільш уразливими виявилися такі аспекти, як уміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, дотримання норм педагогічного етикету, володіння мовленнєвою культурою та здатність до рефлексії.

Виявлено суперечність між потребою сучасної освіти у висококультурному, комунікабельному педагозі та недостатнім рівнем сформованості культури професійного спілкування у студентів, що зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних шляхів її розвитку.

4. Практичний аспект дослідження полягав у розробленні, обґрунтуванні педагогічних умов формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. До таких умов віднесено: формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного спілкування; мотиваційна основа є вирішальною у становленні комунікативної культури педагога; інтеграція комунікативного компоненту у зміст фахової підготовки; використання інтерактивних технологій; організація рефлексивно-аналітичної діяльності; педагогічне наставництво і партнерська взаємодія.

Ці умови розглядаються як цілісна система, що охоплює мотиваційний, змістовий, технологічний та рефлексивний напрями формування комунікативної культури майбутнього педагога.

5. Зміст, форми і засоби реалізації педагогічних умов ґрунтуються на досвіді НУБіП України. Визначено, що ефективність реалізації

забезпечується поєднанням аудиторної, практичної та позааудиторної роботи, використанням ІКТ, тренінгових технологій, електронних курсів, соціально-культурних заходів і створенням сприятливого комунікативного середовища в університеті.

Особливої ролі набуває діяльність викладача-ментора, який виступає зразком культури професійного спілкування й координує індивідуальний розвиток студента.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання розроблених педагогічних умов, методичних рекомендацій, тренінгових програм і діагностичних матеріалів у процесі підготовки майбутніх педагогів, кураторській роботі, підвищенні кваліфікації викладачів, організації педагогічних практик.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про сутність і структуру культури професійного спілкування педагога, а також у конкретизації педагогічних умов її формування в закладах вищої освіти.

Отже, формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів буде ефективним за умови створення спеціально організованого освітнього середовища, у якому гармонійно поєднані мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти, а педагогічна взаємодія ґрунтується на принципах гуманізму, партнерства, діалогу та професійної етики.

Забезпечення цих умов сприятиме становленню педагогів нової генерації — комунікабельних, етичних, толерантних, здатних до творчої самореалізації та конструктивного впливу на розвиток особистості учня і сучасного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури професійного спілкування у студентів вищих аграрних навчальних закладів: теорія і практика: монографія. Д.: ДДАУ, 2007. 360 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навчальний посібник для унів. Львів: Світ, 1990. 232 с.
3. Бабич Н. Д. Культура фахового мовлення: навч. посіб. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 496 с.
4. Балл Г. О. Особистісна свобода і гуманізація освіти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 1. С. 2–4.
5. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Національна академія прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2003. 20 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання. К. : Либідь, 2006. 272 с.
7. Бичок А. В. Роль культури при підготовці фахівців у ВНЗ. *Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів*. Тернопіль, 2007. С. 150–152.
8. Білоножко А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.05 “Соціальна психологія, психологія соціальної роботи”. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2008. 21 с.
9. Буйняк М., Михальська С. Культура спілкування к складова професійної компетентності майбутніх корекційних педагогів. *Освіта. Інноватика. Практика*, 12(3), 7-13. Режим доступу: <https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/328>

10. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
11. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування: автореф. дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія». Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2000. 20 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с
13. Волкова Н. П. Професійно-педагогічні комунікації: навч. посіб. / Н.П.Волкова. К.: Академія, 2006. 256 с.
14. Галацин К., Хом'як А. Комунікативна культура майбутнього фахівця: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 132 с. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/51601682-e23a-451b-8249-4e6bc9528ee7/content>
15. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис. на здобуття д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1998. 30 с.
16. Джеджера К.В. Формування культури спілкування майбутніх спеціалістів: змістовний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць*. К.: Екмо, 2003. Вип. 2. С. 23-24.
17. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 192 с.
18. Дусь Н. А. Формування культури педагогічного спілкування у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу: дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. Вінниця, 2008. 200 с.
19. Зінченко С.В. Формування культури спілкування у процесі професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. праць. 2015. Вип. 4. Частина 1. С. 137-140.

20. Зінченко С.В., Веселівський Р.Б., Сукач Ю.Г. Формування культури спілкування у процесі професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. праць* / за ред. СМ.М. Козяра, Н.Г. Ничкало. К.-Л.: ЛДУ БЖД, 2015. Вип. 4. Частина 1. С. 137-140.

21. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Вища шк., 2004. 422 с.

22. Калюжна Т.Г. Культура педагогічного мовлення: методичні рекомендації. К., 2011. 51 с.

23. Комунікативна культура суб'єктів навчально-виховного процесу професійно-технічних навчальних закладів: методичний посібник / за ред. В.І. Свистун, В.А. Григор'євої. К.: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2013. 94 с. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3224/1/Kultura_DTSPPRK.pdf

24. Кость Ю.Ю. Формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Серія «Педагогіка, соціальна робота».* Мукачівський державний університет, 2023. Вип. 27. С. 188-190.

25. Кочина Н. Сутність і структура поняття «культура професійного спілкування» майбутніх фахівців залізничної галузі. 2014. №4 (41). С. 63-67. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%9B%D0%B8%D0%B4%D0%B0/Downloads/Vnaou_2014_4_12.pdf

26. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю / О. Г. Берестенко; Держ. закл. Луган. нац. унт імені Тараса Шевченка. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.

27. Левченко Л. С. Комунікативна компетентність особистості в аспекті сучасної інноваційної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія,*

інноваційні технології. 2015. № 2. С. 240-248. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_2_33

28. Лозова В. І. Професійна культура педагога як фактор підвищення якості освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2020 . №4. С. 17-25.

29. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Професійна діяльність та особистість корекційного педагога : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 136 с.

30. Могильний А. П. Культура і особистість: монографія. Київ: Вища школа, 2002. 304 с.

31. Навчально-методичні матеріали та завдання самостійної роботи з дисципліни «Педагогіка вищої школи». Львівський національний університет імені Івана Франка Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи. Режим доступу: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/2020_Materialy_PVSh_inoz-mov.pdf?utm_source

32. Околович О.В. Теоретичні аспекти формування культури професійного спілкування майбутніх педагогів. *Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Мукачівський державний університет. 2023. Вип. 27. С. 127-129.

33. Опалюк О. М. Культура спілкування. Психологічні основи професійного спілкування: навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2004. 192 с.

34. Освітньо-професійна програма «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті» підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Режим доступу: https://www.nubip.edu.ua/sites/default/files/u278/osvitnya_programa_ikto_2024

35. Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи» підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю А1 «Освітні науки». Режим доступу: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/a1_osvitni_nauki_pedagogika_vishchoyi_shkoli_opp_mag_2025

36. Пономаренко Л. А. Особливості сформованості комунікативної культури у студентів СНУ ім. В. Даля. Режим доступу: http://snu.edu.ua/university_site_manager/tinymce/upload-files/onti/dal/14/028.pdf
37. Про вищу освіту: Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
38. Про освіту: Закон України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
39. Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти». Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>
40. Рудницька О. П. Педагогічна культура вчителя: теоретичні основи та практичні аспекти. 2022. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
41. Савенкова Л.О. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх педагогів до професійного спілкування: автореф. ...докт.пед.наук. 13.00.01. Київ. 1998.
42. Савченко Л. О. Формування культури спілкування у майбутніх педагогів в умовах професійної підготовки. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки.* 2019. №3 (66). С. 55-61.
43. Савченко О. П. Психолого-педагогічні основи організації процесу спілкування у системі «викладач-студент». *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки.* Черкаси : ЧНУ, 2008. Випуск 136. С.119-122.
44. Сайт Харківського національного університету ім.В.Каразіна. Режим доступу: https://karazin.ua/osvita/navchalno-metodichna-robota/shkola-pedagogichnoyi-maisternosti/?utm_source
45. Тимченко І. І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2001. 20 с.

46. Трифаніна Л.С., Мірошніченко В.І. Культура професійного спілкування в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип.45. С. 217-220. Режим доступу: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/45/45.pdf>

47. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів. Тернопіль: підручники і посібники, 1996. 140 с.

48. Формування професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти в контексті сучасних суспільних викликів : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 30 грудня – 9 лютого 2025 року. – Львів – Торунь : Liha-Press, 2025. 256 с.

49. Хом'як А. Комунікативна компетентність особистості: теоретичний аспект. *Матеріали Першої міжнародної соціально-педагогічної конференції*, м. Луцьк, 26–27 квітня 2006 р. Луцьк, 2006. С. 162-168.

50. Чайка В. М. Саморегуляція педагогічної діяльності як засіб формування професійної культури майбутнього вчителя. *Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір*. Тернопіль, 2007. С. 6–9. 52.

51. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. *Вища освіта України*. 2006. № 2. С. 84– 87.

52. Shishova E. O. Communicative culture as a component of professional competence of future teachers in the bilingual environment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. Vol 6. № 3. P. 344-349.

ДОДАТКИ

Додаток А

Культура мовлення

(матеріали до занять мовного гуртка «Дивосвіт», керівник: викладач української мови і літератури О.Г. Костікова [])

Коментар

Ми часто вживаємо слово «культура». А що ж воно означає? Із тлумачного словника довідуємось, що це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених фізичною і розумовою працею людей, на відміну від явищ природи. Значить, це результат людської діяльності. Загальна культура тісно пов'язана з культурою мовлення, яка передбачає рівень володіння людиною нормами усної і писемної літературної мови, а також майстерне володіння мовцем виражальних засобів літературної мови за різних обставин спілкування.

Завдання

- Використавши етимологічний словник, спробуйте дослідити походження слова «культура». Чи не пов'язане воно із стародавніми віруваннями наших предків-орачів, бо лат. *cultus* – це «обробка, догляд; шанування, поклоніння»?
- На тему українського народного вислову «Яка людина, така й мова» побудуйте діалог.

Коментар

Відомий польський письменник-фантаст Станіслав Лем говорив: «Мова для культури – те саме, що центральна нервова система для людини». Тому передові країни світу так дбайливо ставляться до розвитку культури, зокрема до захисту рідного слова. Дехто говорить: «Яка різниця, як я говорю і якою мовою?» Але люди, що недбало ставляться до своєї мовної культури не тільки не можуть стати творцями оригінальних ідей, адже байдужість до своєї мови понижує рівень їхньої культури, а й втрачають можливість якнайповніше виразити у творчості свою особистість, проявити себе у будьякій галузі суспільної діяльності. Головним завданням культури мовлення є

формування навичок літературного мовного спілкування, засвоєння літературних мовних норм.

Висновок: культура мовлення – це рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети та обставин спілкування.

Завдання

1. Розгадайте шараду: перше – розжарене вугілля, що горить у печі без полум'я; друге – смуги поля, що обробляються машиною в один захват. Разом – умовні, штучні говірки, зрозумілі лише в певному середовищі. (Жаргони)

2. Ознайомтесь з поданими мовними «самоцвітами». У чому їх комізм?

- «Так як мене покусав сусідський пес, вимагаю його оштрафувати і попередити, щоб таких випадків не повторялось» (Із скарги)

- «Наказую вивісити діжурити під час свята слідуєчих: А.М. Бузько, Т.І. Крячковського, Р.Т. Васюка» (Із наказів)

- «Якщо наш товариш буде тонути, ми йому допоможемо», «Обличчя в нього було овальне, як прямий кут», «Його очі розбіглися на всі чотири сторони», «Вовки збираються у зграї по 10-12 чоловік» (з учнівських творів).

Коментар

Мова належить до унікальних явищ людського життя і суспільства. Вона є засобом формування особистості, що обслуговує людину і суспільство, а також формою їх буття, тобто мова виконує певну роль (функцію) у житті людини і суспільства. Визначають комунікативну, мислетворчу, гносеологічну (пізнавальну), номінативну, ідентифікаційну, експресивну (виражальну), волонтивну, естетичну та культурологічну мовні функції.

Видатний французький письменник Антуан Сент-Екзюпері писав, що найбільша у світі розкіш – це «розкіш людського спілкування». Таким чином однією з найголовніших функцій мови у суспільстві є комунікативна, коли мова розглядається як засіб спілкування між людьми, як засіб інформаційного

зв'язку між членами суспільства. Отже без мови суспільство фактично не може існувати, бо люди не будуть обмінюватись думками і почуттями, збагачуватися досвідом попередніх поколінь.

Завдання:

- Як гадаєте, що може трапитись з людиною, коли мову позбавити комунікативної функції?

- Серед учених існує думка, що людина може найбільше розвинути свій талант на основі рідної мови. З чим це пов'язано?

Коментар

У побутовому мовленні мова виконує переважно функцію спілкування, а в художньому вона є засобом образотворення, виконує естетичну функцію. Тобто є джерелом естетичної насолоди від сприйняття художнього образу, сприяє розвитку високого естетичного смаку – повноцінного сприймання і розуміння дійсності крізь призму прекрасного. На всесвітньому конкурсі мов, який був проведений у 1928 р. в Парижі, визначалась найдоброзвучніша мова світу. Зачитувались тексти різних мов, звучали там і вірші Т. Шевченка. Журі належно оцінило виразність і милозвучність української мови, поставивши її на третє місце після французької та італійської. У нашій мові є слова, що з великою точністю передають звуки і шуми природи, крики тварин, звуковий бік окремих дій і процесів (звуконаслідувальні слова, звукопис – алітерація, асонанс).

Висновок: мова є першоелементом культури і лежить в основі розвитку різних видів мистецтва, які мають естетичне значення у суспільстві.

Завдання

1. Складіть за початком діалог на тему «Мова як візитна картка людини»

- Чому мову вважають візитною карткою людини?

- Та тому, що по тому, як людина говорить, ми пізнаємо, з ким маємо справу.

- Можемо визначити ступінь інтелігентності, сказав би вчений.

- Ступінь її психологічної урівноваженості, ступінь її можливої

закомплексованості.

- Розвивати і вдосконалювати своє мовлення...

- Тому, що мова – втілення думки, що багатша думка, то багатша мова.

- Ні, не я.

- М.Рильський.

- Людину, яка зрікається легко й добровільно рідної мови,

Б. Харчук назвав нещасною, неправдивою людиною.

2. Знайдіть у пейзажному вступі до балади Т. Шевченка «Причинна» яскраві алітерації та асонанси. Поясніть їхню роль у поетичному тексті.

Коментар

Етикетне спілкування як одна із складових комунікативної діяльності залежить від рівня володіння мовою, зокрема вміння трансформувати внутрішнє мовлення у зовнішнє. «Перш ніж випустити слова з нижньої частини голови, пропусти їх через горішню їх частину», – радив найвидатніший оратор стародавнього Риму Марк Туллій Цицерон. Ясність висловлювання залежить від ясності думки, а здатність до мислення – від рівня володіння мовою. Людина з бідним запасом слів не може ні ясно думати, ні ясно висловлюватися. Як і в інших сферах життя людина має дотримуватись певних норм, правил, які діють на сучасному етапі життя суспільства.

Завдання

- Як гадаєте, чи можна сподіватись на успіх спілкування, наприклад, у ділових відносинах (перемовинах), якщо говорити (писати) з помилками, спотворювати вимову, вживати вульгарні слова тощо?

- На тему українського народного вислову «Яка людина, така й мова» побудуйте діалог.

Коментар

Як відомо, ввічливість – це одне з найбільших надбань людства. У першу чергу вона виявляється в мові, тому існує ще поняття «мовленнєвий етикет». Це усталені мовні звороти, які використовують у певних життєвих ситуаціях і

які відповідають національним культурним традиціям суспільства. Українці, яким споконвіку притаманні такі риси, як гостинність, ввічливість, доброзичливість, виробили своєрідну розвинену систему мовленнєвого етикету, яка поширена на всіх теренах, де ми проживаємо.

Завдання

Скласти і розіграти діалоги, які б ілюстрували такі правила етикету:

1. Запізнившись на якийсь захід, людина неодмінно повинна вибачитись перед присутніми, незалежно від того, куди вона запізнилась – на приватну зустріч чи на офіційну.
2. Перед тим, як звернутись із запитанням чи проханням до старшої віком людини, треба вибачитись і спитати дозволу на це.
3. Першим має вітатися молодший із старшим, чоловік із жінкою, підлеглий із керівником.
4. Не можна перебивати мовлення іншої людини; якщо ж це трапляється, слід неодмінно вибачитися перед тим, як висловитися самому.
5. Щодо присутніх під час розмови людей не можна вживати займенникові форми 3-ої особи (він, вона, вони), їх маємо називати на імена, прізвища тощо.

Використана література:

1. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. К.: Т-во «Знання», 2008. 291 с.
2. Цимбалюк В.І. Мова як генетичний код народу: навч. посіб. Для факультативних занять. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 176 с.
3. Федоренко В.Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови. Х.: Вид. група «Основа», 2010. 424 с.

Додаток Б

Авторська діагностична анкета

«Знання про професійну культуру педагога»

Анкета створена з урахуванням підходів І. Зязюна, С. Вітвицької, Н.Волкової, О. Семенов, а також адаптована до освітнього середовища НУБіП України (спеціальності «Педагогіка вищої школи» та «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті»).

Мета: виявити рівень сформованості знань студентів про сутність, структуру, зміст і прояви професійної культури педагога.

Респондент: студент(-ка) спеціальності «Педагогіка вищої школи» / «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті»

Анонімність: опитування є конфіденційним, результати використовуються лише в узагальненому вигляді.

Інструкція для респондента

Уважно прочитайте твердження та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашій думці.

Позначте відповідь цифрою:

5 – повністю згоден(на); 4 – скоріше згоден(на); 3 – важко відповісти; 2 – скоріше не згоден(на); 1 – повністю не згоден(на).

Блок 1. Розуміння сутності професійної культури педагога (когнітивний компонент)

1. Я розумію, що таке професійна культура педагога.
2. Професійна культура включає не лише знання, а й моральні, комунікативні, етичні якості.
3. Володію знаннями про структуру професійної культури педагога.
4. Знаю основні принципи педагогічної етики та деонтології.
5. Мені відомі чинники, які впливають на формування професійної культури майбутнього вчителя.
6. Орієнтуюся у сучасних наукових підходах до розуміння педагогічної культури (гуманістичний, компетентнісний, аксіологічний).

7. Розрізняю поняття «професійна культура», «професійна компетентність» і «професійна майстерність».

Блок 2. Ціннісне ставлення до професійної культури (емоційно-ціннісний компонент)

8. Вважаю професійну культуру однією з найважливіших якостей сучасного педагога.
9. Прагну постійно розвивати власну педагогічну культуру.
10. Відчуваю задоволення від міжособистісного педагогічного спілкування.
11. Висока культура мовлення педагога є, на мою думку, показником професіоналізму.
12. Я емоційно реагую на приклади педагогічної неетичності або неповаги до студентів.
13. Вважаю, що професійна культура визначає імідж і авторитет викладача.
14. Дотримання норм педагогічної етики для мене є внутрішньою потребою, а не зовнішньою вимогою

Блок 3. Прояви професійної культури у діяльності (діяльнісно-комунікативний компонент)

15. Умію будувати педагогічне спілкування на основі взаємоповаги та співробітництва.
16. Використовую мовні засоби відповідно до норм педагогічного етикету.
17. Умію регулювати власний емоційний стан у складних комунікативних ситуаціях.
18. Практикую рефлексію власної поведінки під час спілкування зі студентами та колегами.
19. Використовую ІКТ як інструмент професійного саморозвитку та культурної комунікації.
20. Дотримуюся академічної доброчесності під час освітнього процесу.
21. Умію конструктивно розв'язувати педагогічні конфлікти.

Інтерпретація результатів

Кількість балів	Рівень знань про професійну культуру педагога
90–105 балів	Високий рівень сформованості знань
70–89 балів	Достатній рівень
50–69 балів	Середній рівень
30–49 балів	Низький рівень
Менше 30 балів	Дуже низький рівень

Обробка результатів

1. Підраховується сума балів за всі 21 твердження.
2. За бажанням можна розрахувати середні показники за трьома компонентами: когнітивний (п. 1–7), емоційно-ціннісний (п. 8–14), діяльнісно-комунікативний (п. 15–21).